

Türk Edebiyatında Mitoloji Arayışları

Sena KÜÇÜK*

ÖZ

Türk edebiyatı Tanzimat'la birlikte köklü bir dönüşüme uğrar. Bu süreçte mitolojik yapı da yön değiştirir. Batı edebiyatına eklenen Türk edebiyatı da bu yolla Yunan mitolojisiyle dolaylı olarak temasa geçer.

Çeviriler, Yunan mitolojisinin ilk yansıdığı verilerdir. Telif eserlerde de mitolojik imajlar görülmeye başlar. Bu eğilim başlangıçta bilinçli ve güçlü bir kanal oluşturmaz. Fakat Şemseddin Sami ile Nabizâde Nâzım'ın *Esâtir* adlı çalışmaları, Abdülhak Hâmit'in şiirlerine ve tiyatrolarına, Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarına yansıyan mitolojik unsurlar Yunan mitolojisini Türk edebiyatına açar. Bu ilk dönem eserlerinde mitolojiye karşı ihtiyatlı bir tutum gözlenir. Klasikler tartışmasıyla mesele edebiyat ortamında yer edinmeye başlar.

Yahya Kemal ve Yakup Kadri'nin Nev-Yunanilik oluşumu mitolojinin daha etraflı şekilde incelenmesine zemin hazırlar. Yahya Kemal Yunan mitolojisini Akdeniz havzası medeniyetinin sonucu olarak değerlendirir. Nev-Yunanilik, mitolojiye, Tanzimat'taki aktarmacılığın ötesinde, bilinçli bir kaynaklara gitme anlayışı, Yahya Kemal'in, şiirini üzerine kuracağı sağlam bir temel arayışıdır. Fakat arayış düzeyinde kalır. Yakup Kadri ise eski Yunan'a bağlılığını, romanlarında üslup özelliği olarak sürdürür.

Salih Zeki Aktay'ın mitolojik şiirleri Türk edebiyatında farklı bir hat oluşturur.

Türk edebiyatının Yunan mitolojisine kayan doğrultusu, Yunan mitolojisinin kaynağı durumundaki Yunan klasiklerini örnek almasını öngören Türkçü yazarlar tarafından da pekiştirilir. Türk mitolojisi de Ziya Gökalp tarafından gündeme getirilir ve ana hatları belirlenir.

1940'lar, Türk edebiyatında hümanizma ve onun sanatsal karşılığı olan mitolojinin yükselişe geçtiği yıllardır. Hasan Âli Yücel'in iradesiyle devlet politikası olarak başlatılan yoğun tercüme faaliyetiyle Yunan klasikleri herkes için okunur hale gelir. *İnsan* ve *Yücel* dergileri hümanist düşüncenin lokomotifidir. Bu dergiler etrafında Hilmi Ziya Ülken, Sabahattin Eyuboğlu, Orhan Burian, Selahattin Batu, Füzûzan Hüsrev Tökin gibi aydınlanmacı yazarlar Türk hümanizmasının teorisini kurarlar. Avrupa'da Rönesans'a yol açan hümanist düşüncenin Yunan değil Anadolu kaynaklı olduğu tezini savunan Mavi Anadoluçuluk bu çizgide gelişir. Akımın öncüsü Halikarnas Balıkcısı, antik kültürün Türk edebiyatına yerleşmesinde önemli bir işlev yüklenmiştir. Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu ve İsmet Zeki Eyuboğlu da diğer önemli isimleridir.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, mitoloji, Nev-Yunanilik, Mavi Anadolu akımı.

Mythological Quests In Turkish Literature

ABSTRACT

Turkish literature undergoes a radical change with the Tanzimat, or Reformation. The mythological structure also changes direction in this process. Turkish literature, which enters into interaction with the Western literature, thus gets into contact with the Greek mythology indirectly.

Translations are the initial data where the Greek mythology is reflected. Mythological images also begin to appear in the books written. This tendency does not constitute a conscious and strong channel at the beginning. However, mythological elements that are involved in Şemseddin Sami and Nabizâde Nâzım's work titled *Esâtir*, or mythology, Abdülhak Hâmit's poems and plays and Ahmet Mithat Efendi's novels open Greek mythology to Turkish literature. A cautious approach is observed towards mythology in the works written in this initial period. The issue begins to gain a place in the literary environment through a debate on classics.

The New-Grecism approach led by Yahya Kemal and Yakup Kadri lays the groundwork for detailed investigation of mythology. Yahya Kemal considers the Greek mythology to be a consequence of the civilization of the Mediterranean basin. New-Grecism involves an informed approach to gain access to mythology, transcending the simple eclecticism of the Reformation Era, and a search for a solid ground on which Yahya Kemal would establish his poetry. However, his efforts remain at the level of searches only. Yakup Kadri, on the other hand, maintains his adherence to old Greece as a stylistic feature of his novels.

Salih Zeki Aktay's mythological poems constitute a different channel in Turkish literature. The direction of the Turkish literature, which is headed for the Greek mythology, is further reinforced by Turkist authors who argue that Turkish writers should take as examples the Greek classics, which are the sources for Greek mythology. Turkish mythology is also raised as an issue of the agenda by Ziya Gökalp and its essentials are laid down.

The 1940s in the Turkish literature represent the years when humanism and its artistic equivalent mythology start to rise. Greek classics become available and readable by everyone thanks to the intensive translation efforts initiated by Hasan Âli Yücel's orders as a state policy. The magazines *İnsan* and *Yücel* become the driving forces behind the humanistic thought. Enlightened authors such as Hilmi Ziya Ülken, Sabahattin Eyuboğlu, Orhan Burian, Selahattin Batu, Füzûzan and Hüsrev Tökin, who gather around these magazines, establish the theory of Turkish humanism. Mavi Anadoluçuluk, or Blue Anatolianism, which argues that humanist thought, which led to the Renaissance in Europe, is of Anatolian origin, not of Greek origin, develops in this line.

* Dr., Selçuk Üniversitesi, senayaman@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 03.10.2016; Makalenin Kabul Tarihi: 14.12.2016

Halikarnas Balıkcısı, leader of this movement, assumes a significant role in the introduction of ancient culture into Turkish culture. Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu and İsmet Zeki Eyuboğlu are other prominent figures of this movement.

Keywords: Turkish Literature, mythology, New-Grecism, The Blue Anatolia Movement.

Giriş

Türk edebiyatında mitoloji çok yönlülük arz eder. İslamiyet'ten önce, İslami devir ve Batı tesirinde gösterdiği gelişmeye göre Türk edebiyatının mitolojik art alanı da köklü değişikliklere uğrar. Mitoloji, bir edebiyatın esas karakterini gösteren en önemli bileşendir. Edebiyatı şekillendiren mitolojik izlek, aynı zamanda sosyal ve ideolojik yapının da belirleyicisidir. Böylesi etkin bir unsurun yol açtığı çatışma, Türk edebiyatında derin bir kriz olarak kendini gösterir. Tanpınar'ın tespiti, dün olduğu gibi bugün de tüm çetrefilliğiyle önümüzde durmaktadır: "Modern Türk edebiyatı bir medeniyet kriziyle başlar." (Tanpınar, 2000: 104)

Türk edebiyatı, en genel hatlarıyla Eski Türk mitolojisi, Doğu/İran mitolojisi ve Batı/Yunan mitolojisi temelinde yükselen üç önemli aşamadan geçmiştir, geçmektedir. Tanzimat'tan itibaren aralarında başlayan ve giderek keskinleşen gerilim, Türk edebiyatını ayrıksı bir görünüme olduğu kadar çoğulcu bir yapıya da kavuşturmuştur. Bu gerilimin tarihini yazmak ise geçmişe olduğu gibi geleceğe de ayna tutacaktır.

Yenileşme döneminde, Divan edebiyatıyla birlikte İran mitolojisi de önüne geçilemez bir terk edilmiş hali yaşarken, Ziya Gökalp, Türkçülük ideolojisi ekseninde Türk mitolojisini canlandırır.

"Eski şiir mitolojisizdir." (Tanpınar, 2002: 52) hükmüyle yeni mitoloji arayışlarına esaslı bir gerekçe oluşturan Tanpınar, Arap edebiyatını kuşatan kuru gerçekliğin, mitolojisiyle beraber yürüyen Fars edebiyatıyla bir miktar kırılarak bize ulaştığını, fakat Fars mitolojisinin tarihle masalın karışımından ibaret işlenmemiş bir mitoloji olduğu için, Yunan mitolojisinin dil ve edebiyata katkıları ölçüsünde bir katalizör işlevi yüklenemediğini, tersine, bizim kendi mitolojimizle çarpıştığını ve bu nedenle halka inemediğini ileri sürer. Yunan mitolojisi ise yazıyı aşır plastik sanatlarla ve resme de yansımış, dile sıfat ve zarfları kazandırarak dilin imkânlarını genişletmiştir. (Tanpınar, 2002: 59)

Arayışlar Devri Türk edebiyatının genel yaklaşımını özetleyen bu tespitler ışığında, Türk edebiyatının önünde yeni bir ufuk belirir. Tanzimat'la keskinleşen, resmiyet kazanan Batı'ya yönelik ve bu yönde gelişen Modern Türk edebiyatı Yunan mitolojisine de açılır.

1. Tanzimat Yılları: Modern Türk Edebiyatının Yunan Mitolojisine Açılması

Batı etkisinde gelişen modern Türk edebiyatının mitolojik zemini aşama aşama Yunan mitolojisine kayar. Tanzimat öncesinde Eski Yunan'la bağları oluşturan kanallar sık değilse de süreklidir. Eski Yunan'a duyulan ilginin tarihi Fatih dönemine kadar götürülür. Fatih döneminde saray kütüphanesindeki Yunan eserleri arasında *İlyada* ve *Theogonia* da vardır. (Adıvar, 2000: 38) Nitekim Fatih'in, İstanbul'u fethedince, Hektor'un öcünü aldığını söylediği şeklindeki efsane, bir hakikat kılığında ortalıkta dolaşmaktadır.

Türk edebiyatının Yunan mitolojisine yönelmesi Batılılaşma sürecinin olağan bir sonucudur. Batı edebiyatı Eski Yunan kültürü temelinde yükselmiştir. Mitoloji klasisizmin belkemiğini oluşturduğu gibi romantizm de efsane çağlarına dönmeyi öngörür. Racine, Moliere, Corneille gibi klasikler ve Victor Hugo başta olmak üzere romantikler modern Türk edebiyatına kuvvetle tesir etmiştir. Servet-i Fünûncular'ın ünsiyet kurduğu parnaslar da Eski Yunan ve Latin'e yönelmiştir. Bu kanallarla mitoloji Türk edebiyatına sızmıştır. Muallim Naci'de bile Homeros ismine tesadüf edilir. Sakız'dan ağabeyine yazdığı mektupta, "meşhur Omiros'un feyz-i ruhânisi âsârından mıdır, nedir, burada tabiatım muttasıl şiir söylemek istiyor" (Tarakçı, 1994: 11-12) diye yazar. Ayrıca Yunan tarihi, felsefesi, edebiyat tarihi ve mitolojisi hakkındaki eserler de mitolojinin gelişimine ivme kazandırmıştır. Batı'ya ve Yunan mitolojisine açılan en önemli kapı çevirilerdir. Daha sonra telif eserlerle Yunan mitolojisinin "yabancılığı" ortadan kalkacaktır.

1.1. Kuramsal Eserler

Mitolojiyi konu edinen Şemseddin Sami'nin (1878) ve Nabizâde Nâzım'ın (1893) *Esâtir* adlı kitapları, dönemlerinde önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Şemseddin Sami, Batı'da tarih bilgisini artırıp tamamlamak için eski milletlerin tarihinin mitoloji adıyla bilim dalı haline geldiğini, Doğu'da bu alanın gelişmediğini ve mitolojiyi karşılayan bir terim bulunmadığını açıklar. *Kur'an*'da geçen "esâtîrül-evvelîn" ifadesinden mitolojinin kastedildiğini belirterek, mitoloji

anlamında esatir kelimesini önerir. Eski milletlerin en gelişmişisi olarak Yunanlıları ve eski batıl dinlerin en ince, sanatkârane ve yoruma müsait olanının eski Yunan dini olduğunu öne sürer. (Şemseddin Sami, 2004: 22-23) “İşte insanoglunun en meşhurlarının bilinen esatirleri bunlardır. İnsanlar cehaletlerinde daha nice batıl inanç ve fikirler beyan etmişlerse de hepsinin esatiri/mitosu kayda alınmadığından ve bilinmemesi bilinmesinden iyi olduğundan daha fazla öğrenmeyi arzu etmemeliyiz.” (Şemseddin Sami, 2004: 103) görüşlerine yer verir.

Nabizâde Nâzım, mitolojiyi eski halkların yanlış inançları toplamı olarak tanımlar. Tanrıların, doğal olayların kişileştirilmesinden ortaya çıkmış mevhum varlıklar olduğunu, mitolojiyi kuran düşünürlerin, doğal olayları somutlaştırarak açıkladıklarını, doğal olaylar arasındaki bağlantı gibi, bu mevhum varlıklar arasında da birtakım ilişkiler tasavvur ettiklerini, bu tasavvurların insanlara gerçek olarak yansıyor binlerce uydurmayla beslenerek, mitolojik tanrılara gerçeklik atfedildiğini anlatır. (Nabizâde Nâzım, 1961: 239)

Abdülhak Hâmit’in teşvik ettiği, Yahya Kemal’in sitayişle karşıladığı Mehmet Tevfik Paşa’nın *Esâtir-i Yunaniyan* adlı hacimli eseri 1916’da yayımlanır. Eserde Yunan mitolojisine ağırlık verilir, Yunan mitolojisi, nezahet ve incelik bakımından diğerlerinden üstün tutulur. (Toker, 1991: 40-41)

1.2.İlk Çevirilerde Mitolojik İzler

Batı edebiyatına açılan ilk kanal olan çevirilerle mitoloji kültür dünyamıza girmeye başlar. Şinasi Lamartine’den çevirdiği “Meditations-Souvenirs”de Zephyros yerine bad-ı saba der. Racine’in *Andromakhe* trajedisinden parçalar, Anakreon’dan, Theokritos’tan şiirler çevrilir. (Yüksel, 2012: 104, 105)

Türk edebiyatında ilk çeviri roman (1859) olması bakımından büyük önem taşıyan *Telemak*, aynı zamanda mitolojik ve eğitici bir eserdir. Odysseus yurduna ulaşmak için Poseidon’un denizlerinde insanüstü bir çaba sarf ederken, oğlu Telemakhos’un da İthaka’da düşmanlarına karşı verdiği mücadeleyi anlatır.

İlk çeviriler arasında *Herakles ve Olympiyagos Aganos* (1873/1874), Longos’tan *Daphnis ve Cleo İçin Pastoral* (1874/1875), Camille Flammarion’dan *Urani yahut Heyet Perisi* (1893) gibi romanlar vardır. Fakat asıl önemli çeviri *İlyada*’dır. M. Naim Fraşeri, destanın ilk bölümünü 1887/1888’de *İlyada*, Selanikli Hilmi 1900/1901’de *İlyas yahut Şair-i Şebîr Omiros* adıyla çevirmiştir. Naim Fraşeri mitolojik unsurları aslına uygun olarak verirken, Selanikli Hilmi’nin eserin özünden uzaklaştığı, mitolojik unsurlara kayıtsız kaldığı gözlenir. Racine, Corneille ve Vergilius da çevrilmiştir. (Yüksel, 2012: 85, 91 vd.)

Yunan mitolojisi, edebiyatçıların önüne yeni bir hayal dünyası sermek, lûgatlarına büyülü kelimeler eklemek bakımından ilgi çekici ise de, Tanzimat sanatçıları eserlerini mitolojiye bütünüyle açmak konusunda çekimseldir. Mitolojik isim ve terimler çevirmenleri zorlamıştır. “Tanrıların tanrısı” diye tanımlanan Zeus adı bunların başında gelir. Latince karşılığı olan Jüpiter tercih edilir. Mitolojik isimler doğrudan verilmek yerine çağrışım yoluyla sezdirilir. Yunan mitolojisinin temel kaynaklarından olan, tanrıların doğuşunu anlatan Hesiodos’un *Theogonia*’sı ise büsbütün görmezden gelinmiştir. (Yüksel, 2012: 134, 212-214)

1.3.Telif Eserlerde Belirginleşen Mitolojik Yansımalar

Türk edebiyatına Yunan mitolojisi, başlangıçta kırık dökük imajlar şeklinde yansır. Tanpınar, Batı mitolojisinin Türk şiirine Şinasi’nin “su kızı” imajıyla girdiğini, Namık Kemal’in “hüsn âlihesi” imajıyla yerleştiğini, Hâmit’in “Ordu-yı Humâyun’da Bir Şair”inde “muharebeye girdiği” eski istiare âlemini Türk şiirinden çekilmeye zorladığını belirtir. (Tanpınar, 1988: 277-278)

Eros/Cupidon, Aphrodite/Venüs, Ares/Mars, Zeus/Jüpiter, Kronos, Persephone, Demeter/Ceres, Atlas, Prometheus, Zephyros, Kerberos, Medusa, Athena, Artemis, Hermes, Poseidon, Pluton, Calypso, Odysseus, Musalar, Nympheler, Olympos gibi mitolojik adlar en çok kullanılanlardır. Küçük bir çocuk olarak betimlenen Eros; peri-i aşk, tıfl-ı muhabbet, tıfl-ı garam, tıfl-ı sevda gibi istiarelerle anılır. (Yüksel, 2012: 186, 191) Mitolojik isimlerin Latinceleleri daha çok kullanılır. Mitoloji aslından tetkik edilmeye başlandıkça Yunanca adlar bunların yerini alacaktır.

Mitolojinin eserlerinde dikkate değer ölçüde yer ettiği ilk isim Abdülhak Hâmit’tir. Eserlerinde Yunan ve Asur mitolojilerinden gelen unsurlar vardır. Hâmit’in Türk edebiyatına yabancı olan mitolojik isimleri özellikle ilk eserlerinde çokça kullandığı, fakat bunların “nadiren anlamlı”, genellikle “öğrendiklerini

yıgmak, boşaltmak arzusu”ndan kaynaklandığı ve bu “yığılma”da Ares’le Mirrih’in, Venüs’le Zühre’nin sık sık bir arada kullanıldığı ifade edilir. (Enginün, Haziran 2010: 14)

Eros ve Venüs ismen veya istiare yoluyla en çok geçen mitolojik isimlerdir. Minerva, Hebe, Herkül, Ganymedes, Persephone, Pluton, Kronos, Niobe, Jüpiter, Volkan, Zephyros, Flora, Samson, Vesta, Napea, Nalad gibi mitolojik isimler; Olympos, Enee gibi mitolojik yerler; Serber adlı mitolojik köpek geçer. İlah ve ilahe kelimeleriyle musaları çağrıştıran ifadeler Hâmit’in mitoloji evrenini tamamlar. (Enginün, 1999: 266-273)

Sevgilisi bir Rum olan Mehmet Celâl de mitolojinin şiirlerinde süreklilik gösterdiği isimdir. Sevgilisini anlatırken Venüs, Calypso, Eros, Flora, Daphne, Tethys, Orora, Hera; âlem-i esâtir, devr-i esâtir, levha-i esâtir, elvâh-ı esâtir, ebkâr-ı esâtir, leyl-i esâtir, esâtirî peri gibi yoğun mitolojik unsurlara yer verir. (Andı, 1995: 104-106)

Tevfik Fikret’in, Türk şiirinde dönüm noktası olan, şiirsel imajın ötesinde yeni bir insan tipi çizen “Promete”si ise mitolojiyi dekoratif bir unsur olmanın ötesinde, işlevsel bir noktaya taşımıştır.

Yenileşme döneminde mitolojik imajlar romanlara da yansır. Ahmet Mithat Efendi, Beykoz’dan İzmit Körfezi’ne bir av gezisini anlattığı *Sayyadâne Bir Cevlân*’da (1891), gezdiği yerler hakkında mitolojik bilgi verir. *Ahmet Metin ve Şirzad*’da (1892), Ege ve Akdeniz adalarına seyahat eden kahramanına, yeri geldikçe mitolojik öyküler anlatır. Ayrıca bu eserinde mitoloji görüşlerini etraflı bir şekilde ortaya koyar. *Taffüf* (1895) ise mitolojiye daha derinden nüfuz ettiği romanıdır. Güzelliği simgeleyen Venüs (Aphrodite) ve hikmeti simgeleyen Minerva (Athena) heykellerinin, vakanın kuruluşunda önemli rolü vardır. Olayın geçtiği Girit mitolojide önemli yer tutar. Yazar Giritli bir ailenin kızı olan Sâniha’ya, evdeki Venüs ve Minerva heykellerinden yol çıkararak ve iki tanrıçayı karşılaştırarak yol gösterir, mitoloji hakkında bilgi verir. Mitolojinin aslında hakayık-ı hikemiye olduğunu, yazının bulunmadığı zamanlarda bu hikmetlerin heykellerle dile getirildiğini, bu heykellerin zamanla kutsallıklarını yitirerek taş parçası olarak görüldüğünü belirtir. Venüs ve Minerva’nın mitolojik hikâyelerine ve işlevlerine değinir. Güzellik tanrıçası Venüs’ün vefasızlığı, şehveti temsil etmesi dolayısıyla kadınlığa örnek olamayacağını, öte yandan Pandora’ya dikiş-nakış öğretene, Arakhne ile ip eğirme yarışına giren Minerva’nın (Athena) kadınlar için örnek bir kişilik olduğunu ortaya koyar. Onun zeytin ağacıyla barışı simgelemesine karşın silahlı tasvir edilmesini, barışın temini için bile silahın gerektiği şeklinde yorumlar. (Okay, 1975: 257-258, 398; Enginün, Haziran 2010: 14; Yüksel, 2012: 194-195, 215)

Direktör Âli Bey’in hiciv türündeki *Seyyareler* (1887/1888)’inde mitoloji, tanrılara karşılık gelen gezegen isimleriyle sınırlıdır. Eser, gezegenlerin, Jüpiter tarafından insanlara zekâ, iffet, sağlık, güzel konuşma gibi hasletler satmak üzere yeryüzüne gönderilmesini, fakat hiç satış yapamamalarını konu edinir, İstanbul’daki toplumsal yozlaşmayı ortaya koyar. Yazar, kitabı *İstanbul* adıyla bastırmak, eserde anlatılan İstanbul’un mitolojik zamandaki İstanbul olduğu kaydını düşerek muhtemel tepkilerin önünü almak istemişse de, eser *Seyyareler* adıyla Mısır’da basılabiliştir. Antikiteye yönelik çalışmaların İstanbul’dan önce Mısır’da başladığı, Yunan antikitesiyle ilgilenen kişilerin de çoğunlukla antik Yunan medeniyetinin vücut bulduğu bölgeden olduğu görülür. (Yüksel, 2012: 226-227 vd.)

1.4.Klasikler Tartışması

Tanzimat’ta mitoloji kıpırdanmaları, bir dil ve edebiyat mübahesesi hüviyetindeki “klasikler meselesi”yle tartışma boyutuna taşınır. Tartışmanın odağında Ahmet Mithat vardır. *Dağarcık*’ta yayımlanan “Esâtir-i Evvelîn” (1871/1872), *Tercüman-ı Hakikat*’te yayımlanan “Mitoloji ve Şiir” ve “Tekrar Mitoloji ve Şiir” (27-31 Mart 1890) gibi makalelerinde mitoloji görüşlerini ortaya koyar. Mitolojinin Avrupa’da dinî amaçla değil, estetik ve eğitici amaçlarla okutulduğunu, tanrı ve tanrıçaların öfke, güzellik gibi belirli özellik ve durumlara dayandırılan hayalî kişiler olduğunu belirtir. Semavi dinlerin gelişile eski dinlerin putlarının ve akidelerinin ortadan kalktığını, geride kalan kısmının şair ve yazarların zihinlerinde, hayallerinde yaşayarak edebiyata malzeme olduğunu kaydeder. Mitolojinin yasaklanmasını, mahzurlarının hikmetlerinden fazla olmaması gerekçesiyle reddeder. *Telemak* örneğindeki gibi, mitolojinin iyi yolda kullanılabileceğini ortaya koyar. Mitolojiyle âlakadar olmanın İslam ve edebiyat için faydalarına değinir. Abbasiler döneminde Yunanca eserlerin çevrildiğini, İslamiyet’in, kendinden önceki dinleri reddetmediğini, öğrenmeyi ve

araştırmayı teşvik ettiğini, ayrıca eserlerde görülebilecek putperestlik ifadelerinin bugünün eserlerinde de bulunabileceğini söyler. (Demirci, Bahar 2011: 107, 114-116)

Ahmet Mithat, bizim henüz klasikler devrine girmediğimizi ileri sürer, bu yüzden klasiklerin çevrilmeleri, taklit edilmeleri gerektiğini, bir dilin, gelişme dönemini geçip olgunluk dönemine ulaşmadıkça o dilde klasik eserler meydana gelemeyeceğini öne sürer. (Kaplan, 1998: 11, 48 vd.)

Klasikler tartışmasında Ahmet Mithat'ın karşısında bulunan Cenap Şehabettin hüsn-i mutlak ve zevk-i selimin göreceli olduğunu, zamanla değişebileceğini, bu bakımdan, klasik kelimesini çoğunluk tarafından değerli bulunan ve bir süre için örnek kabul edilen sanat eserleri için kullanmak gerektiğini öne sürer. Cenap Şehabettin, Türk edebiyatının Fransız edebiyatının geçtiği dönemlerden geçme zorunluluğu içinde görülmesine ve klasiklerin taklit edilmesine karşı çıkar. Ona göre klasiklere uzak kalmamızın başlıca sebebi, klasikleri oluşturan düşünce ve duyguların başka bir zamana ve çevreye ait olmasıdır. Klasikler kendi çağları içinde güzeldir. Bunlar taklit edilirse, edebiyat eserleri olağanüstü kişi ve olaylarla dolabilir. Oysa edebiyat giderek daha şahsi ve insani bir boyut kazanmaktadır. Ayrıca bizim klasiklerle ortak bir duygu bağı oluşturmamız da imkânsızdır. Bundan dolayı klasikleri taklide çalışmakla hissetmediğimiz şeyleri yazmağa, görmediğimiz kahramanları göstermeye mecbur olacağımızı savunur. (Kaplan, 1998: 43)

2.Nev-Yunanilik: Akdeniz Havzası Medeniyeti Görüşü

İlk dönemde el yordamıyla ve Fransız edebiyatından aktarma yoluyla Türk edebiyatına sızmaya başlayan mitoloji, Nev-Yunanilik oluşumuyla etkili bir safhaya girer. Nev-Yunanilik, kaynaklara doğru, Türk edebiyatını eski Yunan'a bağlama hareketidir. Bundan sonra mitoloji, Türk edebiyatında rastlantısal değil, bilinçli bir adım olarak yer edinmeye başlayacaktır.

Yahya Kemal ve Yakup Kadri'nin kaynaklara gitme düşüncesi, Yunan ve Latin'den öte, Akdeniz havzası medeniyetine uzanır. Akdeniz'e kıyısı olan üç kıtanın ayrıştırılmaz biçimde iç içe geçen ortak bir kültür ve medeniyet havzası oluşturdukları, esas kaynağın ise Mezopotamya ve Lidya uygarlıkları olduğu, eski Yunan ve Latin medeniyetinin kökeninin bu bileşke olduğu görüşünden yola çıkarlar. *Havza* adlı bir dergi kurmayı düşünürler.

Yahya Kemal'in gençlik hevesiyle işlediği bir "günah" (Ayvazoğlu, 1995: 36) olarak telakki edilen ve edebiyatının büyüklüğüne oranla önemsiz bir evre olarak görülen Nev-Yunanilik oluşumu, gerçekte Yahya Kemal'in, şiirini bulmakta geçirdiği ve şiirine çok önemli hususiyetler ilave ettiği verimli ve etkili bir arayış sürecinin adıdır. Nitekim bu evrenin mahsulleri, Yahya Kemal şiirinin temel bileşenleri olan ölçü ve beyaz lisan gibi iki olgudur; meyveleri açısından ise, edebiyat tarihlerinde bir paragrafla atlanan, birkaç şiirden ibaret çorak bir sezis.

Yahya Kemal'in kuvvadan fiile geçmemiş bu atılımının teorisini şekillendiren coşkun ifadeler ise okuru yadırgatacak aşırıktadır: "Seksen sene evvel, dokuz asırdan beri dımağımızı keskin bir buhûr kokusuyla bunalan Asyalılık'tan hicret eden biz, Şark Türkleri, Bahr-ı Sefid sâhilinde çömelmiş, müncî şairin gemisini bekliyoruz. Onun için bize artık Şark'da da intibah devrini uyandıracak her hâdise bir sevinç ürpermesi veriyor. Kim bilir, belki de *Mehmed Tevfik Paşa*'nın bu telifi, birgün, ilâhî bir hareketin mebdîi gibi anılır?" (Beyatlı, 1971: 172)

Nev-Yunanilik Türk şiirinde yakın planda hedefine ulaşamamış bir adımdır. Bunun başlıca sebebi, tam anlamıyla eski Yunan sarhoşluğuna tutulan iki zirvenin, başkalarını oraya çıkaramamış ve iki kişiden ibaret kalmış olmaları, bu romantik ve idealist hülyalarına bir aks-i sada bulamamalarıdır. Sanat çizgilerindeki gelişim de eski Yunan'a bağlılıktaki ölçsüzlüklerini makûl düzeye çekmiştir. Bunda, dönemin siyasal hareketliliğinin de etkisi muhakkaktır.

Sonuca ulaşamamış olsa da, Nev-Yunanilik Türk edebiyatına yön verme konusunda bilinçli bir çıkıştır. On dokuz yaşında (1903) Avrupa'ya giden Yahya Kemal, 1912'de (yirmi sekiz yaşında) Bahr-i Sefid Havzası Edebiyatı fikriyle döner. Yakup Kadri ise, Anatole France'ın paganizmi işlediği *Sur la Pierre Blanche* (*Beyaz Taş Üstünde*) kitabındaki mitolojik isimlere merak duymasıyla uç veren, bu yoldaki okuma ve araştırmalarıyla kök salan eski Yunan düşüncesini, Yahya Kemal'in fitili ateşlemesiyle sanatının merkezine koyar.

Yahya Kemal, bizim, coğrafya ve kısmen medeniyet bakımından Yunanlıların varisi olduğumuzu, fakat dinin bu verasete engel olduğunu öne sürer. 1850'lere kadar süren bu kopukluğun bu tarihten itibaren

Fransız ilmeğiyle giderilmeye çalışıldığını hatırlatarak ve bunu yeterli görmeyerek, tam anlamıyla bir edebiyatımız olması için, bütün Avrupa'nın asıl kaynağı olan eski Yunan'ı işaret eder. Yakup Kadri'yle birlikte çıktıkları bu yolda hareket noktaları, Eflatun'un "Biz medeniler, Akdeniz etrafında bir havuzun kenarındaki kurbagalar gibiyiz." sözü; ilkeleri ise "süslü ve boyalı" Acem edebiyatından "sobre ve beyaz" lisana dönerek Nev-Yunani bir edebiyat vücuda getirmektir. (Yücel, 2008: 235)

Yahya Kemal'in Paris yıllarında mitoloji, edebiyatın önemli bir sorunsalı olarak gündemdedir. Edebiyatın nabzını tutan Nerval, Baudelaire, Hugo, T. Gauthier, Valery, Leconte de Lisle, Mallarme, Rimbaud, Verlaine ve bilhassa Heredia ve Moreas Yahya Kemal'in antikiteye yönelmesine yol açar. Eski Yunan ve Latin eserlerini, Leconte de Lisle'inki gibi esaslı Fransızca çevirilerinden okur, ezberleyerek özümser. Ronsarde, Du Bellay, Andre Chenier ve bütün simbolistlerin şiirlerini yakından takip eder. Ecole des Chartres'a gider, antik vazo ve kabartmaları inceler. Paris'te tıp eğitimi alan ve Yunanca ve Latince bilen Yunanlı Stamos ile arkadaşlığı da bu ilgiyi canlı tutar. (Tanpınar, 2001: 9,61-62)

"Biblos Kadınları" ("Adonis") şiirinde, mitolojide baharla özdeşleştirilen Adonis'in zamansız ölümüyle yasa boğulan Biblos kadınlarının üzüntüsünü; "Sicilya Kızları"nda, omuzlarında testiler, başlarında gülden taçlarla yürüyen Sicilya kızlarını tasvir eder. "Bergama Heykeltraşları"nda tanrıların yeryüzünde insanlarla bir arada olduğu paganist çağlara özlem duyar. Şiirlerin Akdeniz şehirlerini konu alması, Yahya Kemal'in Yunan yerine Akdeniz mitolojisi söylemiyle uygunluk gösterir.

Yahya Kemal'in Nev-Yunanlık eksenindeki yazıları *Peyam* ve *Peyam-ı Edebi*'de 1913-1914'te Süleyman Sadı takma adıyla ve özellikle "Çamlar Altında Musahabe" ve "Bahs ü Cidal" başlığı altında yazdığı mensurelerdir. Bunlar arasında Fatih dönemine dair kurgusu bilhassa dikkat çekicidir. *Yazı, Kumral Saçlı Genç*'in, birlikte vapurla yolculuk yaptığı yaşlı kişiye/yazara anlattıkları ve ihtiyarın buna yorumu şeklinde kurgulanmıştır. Buna göre, Yunan mitolojisindeki kâhin Calchas, Fatih'e, hayat iksiriyle dolu sebûyu (testi) bulacağını, onu kırmamasını söylemiştir. Fatih, fethettiği İstanbul'da Yunan medeniyetini dirilterek, bu şehri bilim, kültür ve sanat merkezi haline getirmiş, Kolomb yeni keşfettiği kıtaya İslam ili adını vermiş, Türklerin Asyalıktan kurtuldukları bu tahlilî ve terkibî devreye "intibah devri" denmiştir. Fakat yaşlı adam hikâyeyi başka türlü bilmektedir; Fatih testideki iksiri dökmüş, elinde yalnız testi kalmıştır. (Toker, 1982: 146-147)

Yahya Kemal'in Nev-Yunani tarzda yazdığı bu ilk dönem yazılarını Tanpınar şöyle değerlendirir: "Şayanı dikkattir ki, bu yazılar arasında doğduğu ana baba yurdunun, o kadar bağlı olduğunu bildiğimiz Üsküp'ün kaybindan bahseden tek bir kelimeye tesadüf edilemez. Sanki yarım bir kan çekilişinde, hiç olmazsa yakın zamana ait olan şeyleri unutacak şekilde hafızasını kaybetmiştir. Buna mukabil 'hüzal' kelimesiyle ifade ettiği bir inkıraz devrini yaşadığımızı bilir." (Tanpınar, 2001: 53)

Yahya Kemal, Nev-Yunaniliğin beyannamesi olarak nitelenen (Ayvazoğlu, 1995: 33) "Bir Kitâb-ı Esâtîr" başlıklı yazısında "vâkıa" olarak değerlendirdiği, Mehmed Tefvik Paşa'nın *Esâtîr-i Yunaniyan* adlı eserinin yayımlanmasını, Şark'ta barbarlığın sona erip, Lidya dağlarında ilahların uyanması, Şark'ta uyanış devrini açacak ilahî bir hareketin başlangıcı olarak alkışlar.

Yakup Kadri Anatole France kanalıyla Homeros, Vergilius, Horace, Euripides gibi klasikleri okumuştur. Mensurelerine eski Yunan hayatını coşkun bir dille sergileme şeklinde yansıyan Nev-Yunanilik eğilimi romanlarında bir üslup özelliğine dönüşmüştür.

Yakup Kadri, tanrılarla insanların bir arada yaşadığı, insanların dünyaya bağlı olduğu, insan vücudunun estetik bir değer taşıdığı, tabu sayılmadığı pagan çağı sona erdiren Hıristiyanlığın, insanın bakışını bu dünyadan, kitaplarda varlık bulan başka bir dünyaya çevirdiğini, insanların mutluluk içinde yaşadığı altın çağı bitirdiğini öne sürer. (Akı, 2001: 51)

Yunan etkisinde yazdığı "Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak Gözlü Genç Kızın Sözleri" Baudelaire'in mensur şiiri "L'Etranger"yi ve Yahya Kemal'in "Kumral Saçlı Genç Elâ Gözlü Muhibbesi" diyalogunu çağırıştır. Fakat bu parçada, o sıralarda okuduğu Euripides'in *Bakchalar* oyununun etkisi daha belirgindir. Yakup Kadri'nin siyah saçlı kahramanı da, Euripides'in eserindeki Dionysos'un gezip dolaştığı yerlerden geçerek Lidya'ya (Manisa-İzmir dolayları) gelmiştir. (Akı, 2001: 60) "Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak Gözlü Genç Kız" adlı mensurede Dionysos kültü ana hatlarıyla yansıtılmıştır.

"Bir Muhavere"de, *İhyad*'ı insanlığın eşsiz, ebedî Partheon'u olarak niteler, bütün şairlerin asırlarca onun sözlerini kekeleydiklerini öne sürer. Medeniyet tarihini Homeros'un yaptığı, onun her şeyin menba

olduğunu dile getirir. “Homeros, yalnız beşeriyeti ibdâ (yaratmak) ile kalmadı; beşeriyete beşeriyet muhabbetini öğretti. Ondan evvel insanlar, insan değildiler, insanî değildiler. Fikirlerinde sadelik, hislerinde asalet, kalplerinde ateş yoktu. Onlar yılanlardan ve canavarlardan farklı değildiler. Homeros mucizesi, Yunan mucizesidir ki, ilk defa olarak bu garip mahlûkatın gözlerinde ulûhiyetin şulesini verdi. Sana Homeros’un destanlarını okuduktan sonra bir kere de ondan evvelkilere dönmeni tavsiye ederim. Meselâ Hindu’ların Mahyâharata’sına. Bu eser zannedersin ki ya bir dev[in], ya bir iblis’in dimağından çıkmıştır; o kadar insanlığın haricindedir, o kadar insanlığa mal olmıyan bir şeydir.” (Yücel, 2008: 269)

“Erenlerin Bağından”da da pagan dönemlere, Bakkha ayınlarına özlem duyan yazar, çağdaş insanın dinler ve toplumsal baskılar yüzünden özgür olmadığını öne sürer. “Bir Başka Zamanın Hatırası”nda Pan’ın flütünün, sirenlerin, genç kızları kovalayan Satyre’lerin, neymphe’lerin oluşturduğu mitolojik bir sahne canlandırılır. (Toker, 1982: 154)

Yakup Kadri’nin Yunan sanatına eğilimi de, siyasal olarak Yunanlılarla karşı karşıya gelmemizin yol açtığı bir sevk-i tabîyle duraksar. 1920’de yazdığı “Hafta Musahabesi”nde, eski Yunan’ın güzellik anlayışını, önceki görüşlerinin aksine kaba, şehvî, barbar olarak değerlendirir. Yunan mitolojisinde cinselliğin, çiftleşmekten ibaret hayvansı bir azgınlık olarak yansıdığını anlatır. Hiçbir kadim milletin Yunanlılar kadar maddi ve uzvi olmadığını, bu “yalancı” milleti ilahi ve insani güzelliğin kaynağı sanmanın büyük bir yanlış olduğunu vurgular. (Toker, 1982: 156-157)

Yakup Kadri’de ilk yılların, mutluluğun kaynağı olarak bütünüyle Eski Yunan’a bağlanmayı öngören ölçüsüz heyecanı zamanla, üslubunda mitolojik unsurlara da yer verme seviyesine iner.

Nev-Yunanilik oluşumu, devrinde anlaşılamamışsa da, Türk edebiyatı için yeni bir ufuktur. Sonraki devirler için maya işlevi görmüş, Nâyiler, Salih Zeki Aktay, Mavi Anadolu çizgisi bu noktadan hız almıştır.

3. Tek Başına Bir Romantik: Salih Zeki Aktay

Yahya Kemal ve Yakup Kadri’den devraldığı mitoloji yükünü tek başına omuzlayan Salih Zeki Aktay, mitolojiye, hayatın bütününe kuşatan bir anlayış biçimi olarak büyük değer atfeder.

“Yunan mitologyasına çok düşkün olan rahmetli ozan Salih Zeki Aktay, İstiklâl Savaşı sırasında, bu merakı yüzünden az kalsın öldürülüyormuş; ötede beride, eski Yunan Tanrıları, kahramanları üstüne konuştukça düşman ajanı olduğu kuşkusunu uyandırmış da ondan...

Şu günlerde dinledim de, olay kendi başımdan geçmişçesine ürperdim. İşin içinde ölüm tehlikesi olduğu için mi? Hayır, değil. Bir gün nasıl olsa öleceğiz, ölümü büyütme yakışık almaz. Ama doğrusu, ölümümün mitologyaya yüzünden olmasını da istemem. Yunanlıların, bilmem üç bin yıl önce uydurdıkları masalları sevmek, sevdirmeye kalkmak da bir kahramanlık değildir ki, başa gelen çekilir diye geçelim.” (Anday, 1974: 278-279)

Şiirin kanalını Yunan mitolojisine bağlayan *Persefon* şairinin mitoloji konusundaki görüşleri Aristot, Charles Baudouin, Paul Lafargue, Paul Valery, Andre Gide’e dayanır. Mitin yalan; mitolojinin hakikatler taşıyan yalanların hikâyesi; geniş bir rüyanın göze çarpan muhtevası olduğu tanımını benimser. Mitlerin ilkel zamanlara ait olmakla birlikte yüksek bir sanat gücü taşıdığı; din, felsefe ve bilhassa sanatın bu kaynaktan çıktığı, medeniyetin kökeninde mitolojinin olduğu fikrini tekrarlar. (Aktay, [1948]: 3-4)

Andre Gide’in, Yunan mitolojisini anlamak için ilk şartın ona inanmak olduğu görüşünü aktaran ve bu ilkeye sonuna kadar bağlı kalarak, sanatını, yüksek bir kültür, ince bir sanat haline geldiği için diğer mitolojilerden ayrıldığını belirttiği Yunan mitolojisine bağlar.

Salih Zeki’nin Elenizm cereyanına kapılması, yaşadığı ortamın dışına çıkmak, bilinmeyen dünyalara uzanmak isteyen sanatçı iştiağıyla açıklanır. Ziya Osman Saba, Salih Zeki’nin mitolojik şiirinin zevkine vardığını ifade etmekle birlikte, şiirleri kuruluş bakımından kusurlu bulur. Yunan tarzını yansıtmayan, gelişigüzel sıralanan mısralarla örülen şiirlerde parça parça güzellikler bulunmasına karşın şiirlerin bütün halinde kalıcı olmadığını belirtir. Konur Ertop da Salih Zeki’nin bir özeniyle yazdığı mitolojik şiirleri, Melih Cevdet ve Oktay Rifat’ın şiirlerine kıyasla “ilkel” bulur. (Saba, 1 Nisan 1939: 212-213; Ertop, 1966: 82)

4. Millî Edebiyata Giden Yolun Klasiklerle Kesişmesi

Türk edebiyatında mitolojinin doğrultusu siyasal yönelimlerle koşutluk gösterir. Balkan savaşlarıyla uç veren Türkçülük akımı, Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşlarıyla oluşan zeminde Millî Edebiyat’a yol bulur.

Türk mitolojisi de bu arada Ziya Gökalp tarafından diriltilir, bir çerçeveye oturtulur. Fakat bu, eski Yunan'a karşıtlık çizisinde gelişmez. Ömer Seyfettin'in "Boykotaj Düşmanı" hikâyesiyle yüzeye çıkan tepki, çok geçmeden yön değiştirir; Türkçü yazarlar Yunan klasiklerini örnek gösterirler. "1920'lere gelirken İlyada ve Odysseia üzerinden Yunan mitolojisine ilgi tazelenir. Bu ilgiyi 'Millî Edebiyat' görüşünün poetikasını ve edebî ürünlerini veren Ömer Seyfettin ve Ali Cânip'in tazelemesi ilginçtir." (Doğan, 2013a: 226)

4.1.Ömer Seyfettin

"Boykotaj Düşmanı" başlıklı hikâyesinde Nev-Yunaniler'i kıyasıya eleştiren Ömer Seyfettin, Batı edebiyatının teknik yönden üstünlüğünü kabul ederek Yunan-Latin klasiklerini ilk ele alınacak eserler olarak gösterir. Sadelik, saflık, samimilik ve vuzuh yönünden değerini ortaya koyduğu Batı klasikleri içinde Homeros'u "her devrin, her yerin en büyük muharriri" ve eserini de " 'yazmak sanatı'nın ezelî bir modeli" (Ömer Seyfettin, 2001b: 94) olarak niteler. "Yazı yazmağa, hususuyla matbuat için yazmağa başlamadan evvel derin derin, ders gibi, mukaddes bir kitap gibi Homer'i okumalısınız. Hayatın 'olduğu gibi' satırlara nasıl nakledildiğini görmeli, hissetmelisiniz. Ancak o vakit okunacak birkaç satır yazı yazabilirsiniz..." (Ömer Seyfettin, 2001b: 94-95) görüşüne yer verir.

Ömer Seyfettin'in bu yönemesi edebiyat türleri ve tekniğiyle sınırlıdır. Buna karşılık ele alınan konuların ve kullanılan malzemenin millî olmasını ısrarla savunur. Mitolojiyi Yunanlılara özgü bir "bedü müessese" olarak görme yanılığını, Yunanlıların, bu kaynaktan ölmez eserler ortaya koymalarıyla açıklar. Bizim de Kutludağ, Ergenekon, Göç gibi ürünlerimizi değerlendirerek yüksek bir mitoloji birikimi ortaya koyacağımızı ifade eder. (Ömer Seyfettin, 2001a: 374-375)

Ömer Seyfettin'in *İlyada* ve *Kalevala* destanlarının bir kısmını çevirmesi, yukarıdaki görüşlerinin geçici veya temelsiz bir değini değil, köklü olduğunu gösterir. *İlyada*'nın beş bölümünü, Leconte de Lisle'in Fransızca tercümesinden nesir olarak Türkçeye aktarmıştır.

4.2.Ali Canip Yöntem

Destan ve Homeros destanları bağlamında mitoloji görüşlerini ortaya koyan Ali Canip'in tezi, millî bir destanımız olmadığı ve gelinen noktada artık destan yazılamayacağı, buna karşılık eski destanlardan her zaman yararlanılabileceğidir. Bu görüşlerinin Köprülüzade Fuat Bey tarafından millî edebiyat hareketini baltalamak olarak değerlendirilmesine karşı çıkar. Türkçü bir yazarın, eserlerini yalnızca geçmiş asırlar üzerine kurmayıp, sosyal, siyasal, ekonomik vb. konulara da temas edebileceğini öne sürerek, farklı yoldan haklılığını ispatlamaya çalışır. Gerçeği ortaya koymanın zararlı olmadığını vurgular. (Yöntem, 2005: 719-733)

Ali Canip, "Bütün edebiyatların en zengini, en mümtazı eski Yunanlılarınkidir. (...) Avrupa edebiyatlarının en mümtazları bu ananın yavrularıdır." (Yöntem, 2005: 834) sözüyle, Türk edebiyatının istikametini Yunan'a çeviren keskin satırlara imza atar. Homeros'un bütün edebiyatlar üzerindeki derin etkilerini Dante, Vergilius, Cervantes, Theocritos, Chateaubriand örnekleriyle ortaya koyan yazar, *İlyada* ve *Odysseia*'dan habersiz bir edebiyatın ilerleyemeyeceğini ileri sürer.

Eski edebiyatımızın boş sözler, mefhumlar yığını olduğunu, Eski şiir geleneğinin şairleri hayattan, tabiattan uzaklaştırıp suniliğe yönelttiğini; gelecek nesillerin onlarla şekillenemeyeceğini ifade eder. Yenilikçiler içinde ise Hâmit'in dilinin klasik olacak yetkinliğe ulaşmadığını, Edebiyat-ı Cedîde'nin çizdiği tiplerin dayanıksız, hasta olmasıyla kadınsı bir nitelik gösterdiğini ileri sürer ve edebiyatı bu hâlde olan bir milletin Homeros'a herkesten daha çok muhtaç olduğu tespitinde bulunur. Gerçek edebiyatın mahiyetini kavratmak ve kendine güvenen bir nesil yetiştirmek için Homeros'tan başlayarak bütün klasiklerin dilimize çevrilmesi gerektiğini bildirir. (Yöntem, 2005: 834-842)

4.3.Ziya Gökalp

Millî edebiyatın nüvesini oluşturan Türkçü edebiyatın klasik tanımı ve mitoloji görüşü Batı geleneğini dışlamaz. Ziya Gökalp, yeni Türk estetiğini iki kaynağa bağlar: halkın bediaları (Halk edebiyatı) ve garbın şehkârları (Batı edebiyatı). Gökalp Halk edebiyatını ve Homeros'la Vergilius'tan başlamak üzere bütün klasikleri model almayı önerirken asıl varmak istediği hedef, romantizmdir. Romantizmin esası da Halk

edebiyatıdır. Rönesans sanatçılarının eski Yunan tekniğini tam anlamıyla öğrendikten sonra, geçerliliğini yitirmiş mitolojik içeriği geçerli dinî içerikle değiştirerek, Hz. Meryem'e Venüs'ün, Hz. İsa'ya Apollon'un özelliklerini yüklediklerini, bu suretle evrensel tehzible millî harsın birleşmesinden yüksek bir sanat vücuda getirdiklerini kaydeder. Avrupa edebiyatlarının, Shakespeare, Goethe gibi romantiklerin böyle yetiştiğini belirtir. (Gökalp, 1990: 136-137 vd.)

Gökalp, ümmet edebiyatı dairesine soktuğu eski edebiyatımızı klasik saymaz. Klasik edebiyatın batıda oluştuğunu ileri sürer. Avrupa edebiyatlarının klasik seviyeye, eski Yunan-Latin edebiyatlarını taklit ederek ulaştıklarını; bizde klasik edebiyatın Şinasi ile başladığını, “ümmet ruhuna, ümmet medeniyetine son ve kat’î darbeyi vuran büyük bir müceddit” (Gökalp, 1981: 177) diye tanımladığı Fikret’le en mükemmel şeklini aldığını öne sürer. Türk romantizminin ise gelecekte Türkçülükten doğacağını, romantizmin edebiyatın millileşmesi olduğunu ifade eder.

Ziya Gökalp’a göre doğu–batı medeniyetleri İslam–Hıristiyan temellerine dayanmaz, bu iki medeniyet dairesi, Roma İmparatorluğu’nun siyaseten doğu ve batıya ayrılmasıyla ortaya çıkan ikilikten doğmuştur. İlk çağlarda eski Mısır, Sümer, Hitit, Asur, Fenike vb. etkisiyle vücut bulan Akdeniz medeniyeti Yunan’da son noktasına ulaştıktan sonra Romalılara geçmiş, bu kanalla geniş bir yayılım göstererek doğu ve batı medeniyetlerini oluşturmuştur. Tanpınar bu görüşe karşı çıkar. Hıristiyan ve İslâm medeniyetlerinin farklı coğrafyalarda, farklı şartlar altında “tekâmül ve taazzuv” ettiklerini kaydeder. (Gökalp, 1990: 52; Tanpınar, 2001: 89-90)

“Yeni Hayat” mefkûresiyle yeni bir tarih ve toplum modeli çizen Ziya Gökalp edebiyatçı kimliğini çok aşan siyasal, sosyal, kültürel bir misyon yüklenir, çok geniş tabanlı bir hareketin mimarı olur. Onu sonuca götüren temel etken, fikir adamı olarak tükenmez araştırma azmi ise, aynı önemde ikincisi, romantik kişiliğinin eseri olarak mefkûresine olan sarsılmaz inancıdır. “Mütefekkir olduğu kadar mistik bir mizaca da sahip olan Ziya Gökalp, kendisini kurtaran Turan ve Oğuz Han sembollerini kitaplarda bulmuş, onları ruhunun vecdi ile doldurarak Birinci Dünya Savaşı sıralarında Türk aydınlarına büyük heyecan kaynağı olan kolektif bir mit vücuda getirmişti.” (Kaplan, 1997: 189)

Dağınık tarih parçalarından bir Türk tarihi oluştururken, tarihin, onda aranan şeye göre şekillendiği (Anday, 1974: 79) önermesini doğrulayan bir yöntem geliştirir. “Gökalp’ın Altın Destanı’nda İslâmlıktan ve muasırılıktan hiç bahsedilmez. Burada kurulan dünya, Türk tarihinin yabancı medeniyetlerle temas etmeden önceki devrine ait unsurlarla inşâ olunmuştur. Bunun gerçek Türk tarihine tekabül etmediğini söylemeğe bilmem lüzum var mı? (...) Gökalp daha sonra İslâmlığı da Türk tarihinin içinde yapıcı bir unsur olarak görür. Yalnız hayâlperest Tûrancılar İslâmlaşmayı vukua gelmemiş bir vâkıa gibi ütöpilerinin içine sokmazlar ve gönüllerince bir Türk tarihi icat ederler.” (Kaplan, 1997: 192)

Ziya Gökalp, Türk mitolojisini sistemli hale getirerek, Türklerin din ve dünya tasavvurlarını, hayat görüşlerini, yaşam biçimlerini, değer hükümlerini, toplumsal örgütlenmelerini, imgelemelerini, duyuş ve düşünüş tarzlarını ortaya koyarak bugüne taşımayı amaçlamış, fakat hissîliği, kuramını gölgelemiş, realiteden kopartmıştır.

“Onun hayat karşısında almış olduğu tavır ile devrin tarihî ve içtimaî şartları arasında büyük bir tezat vardır. Yirminci yüzyılın başında, teknik medeniyeti yaratmış olan Batı’ya karşı, onun çok eski çağlara ait Oğuz Han efsânesi ile cevap vermeğe kalkması, bu tezadı açıkça gösterir. Aynı yıllarda Tefkik Fikret, Türkiye’yi kurtaracak insan tipini ‘Promete’ efsânesi ile canlandırır. Onun özlediği insan tipi, teknisyendir. Mehmed Âkif, *‘Asım’*da insanoglunun bir kere ele geçirdi mi, dünyanın temelini değiştirecek olan ‘maddenin kuvve-i zerriyesi’nden bahs eder. Gökalp’ın yanında Fikret ile Âkif’in davranışları, çağın zihniyetine daha uygundur. Gökalp’ın ‘millî şuur’u yaratmak için ‘millî kaynaklar’a gitmesi, gerçi, imparatorluk nizâmından ‘millî devlet’ görüşüne geçme bakımından çok faydalı ve tesirli olmuştur. Fakat bu suretle o, düşünceleri ‘aktüel’ ve ‘objektif’ problemlerden uzaklaştırarak ütöpik bir tarih ve istikbâl tasavvuruna yol açmıştır.” (Kaplan, 1999: 516)

Gökalp, Nietzsche’nin tarif ettiği “üstün insan”ın Türkler olduğunu savunacak kadar ([Gökalp], 1999: 239) hislerine mağluptur.

5.Mavi Anadoluçuluk: Anadolu Mitolojisi Tezi

Bir başlangıç dönemi olan Tanzimat'tan ve bir nevi sorgulama evresi olan Nev-Yunanilik'ten sonra 1940'lar, hümanizma ve buna bağlı olarak mitolojinin yükseliş çağıdır.

Ülkemizde hümanizmanın/antikitenin edebiyat ve sanattan öte, devlet politikası olarak en üst düzeyde siyasi bir karşılığı vardır. Kurulan yeni devletin canlı kökleri iptal edilerek en eski çağlara ve uygarlıklara uzanan ölü köklerden yeni bir tarih kurulur, mitik çağlara dönülür. Kurulan yeni devlet Türk tarih tezine dayandırılır, Anadolu'nun Türklerden önceki halklarına eklenir; ortak kökler bulma yönünde faraziyeler üretilir. Kopuş keskin ve kesindir.

5.1.Dönemeç: Tercüme Bürosu

1940 tarihi, hümanizmanın yerleşmesinde etkili bir devrenin başlangıcıdır. Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanı olmasıyla Tercüme Bürosu kurulur. Başkanlığını Nurullah Ataç ve ardından Sabahattin Eyuboğlu'nun yaptığı Büro'nun üyeleri arasında şu isimler vardır: Orhan Burian, Saffet Korkut, İrfan Şahinbaş, Nurettin Sevin, Suat Sinanoğlu, Bedrettin Tuncel, Azra Erhat, Melahat Özgü. Büro, 1940-1966 yılları arasında 87 sayıya ulaşan *Tercüme* dergisini çıkarmış, 1247 eser çevirmiştir. Bunlardan yalnızca 39'u Şark-İslam klasiğidir. (Oktay, 1993: 25, 26)

Hasan Âli Yücel, *Tercüme* dergisinin Yunan özel sayısına yazdığı ön sözde, eski Yunanlıları; dil yapıları, sosyal hayatları, insanlığa yâdigâr kalmış bütün eserleriyle tanımanın, kendimizi duyup anlamada elzem olduğunu, eski Yunan'ın izlerinin bugün de sürdüğünü vurular. (Yücel, 19 Mart 1945: III)

Hümanizmanın temel amacı, divinitas (tanrılık)'tan humanitas (insanlık)'a giden yolu açmaktır. Terentius'un *Özünü Celladı* komedisinin ilk perdesinde iki ihtiyarın diyalogunda geçen Latince "Homo sum; humani nihil a me alienum puto." (Ben insanım ve insani olan hiçbir şey ilğim dışında kalmaz.) sözü hümanizmayı özetler. (Baudouin, 1950: 17)

Tercüme faaliyetlerinin yanı sıra Yunan ve Latin filolojilerinin açılması da hümanizma ve mitoloji açısından 1940'ların önemli bir adımıdır. Devlet kanalıyla içselleştirilen hümanist düşüncenin, bu tarihlerde kendini doğrudan ifade imkânı bulamayan sosyalist görüşe de "sığınmak" olması, süreklilik kazanmasında etkili olmuştur. (Oktay, 1993: 75)

5.2.İnsan ve Yücel/Dergileri Etrafında Hümanizma Anlayışı

Hümanist düşüncenin anlaşılmasında ve yerleşmesinde, bu anlayışın öncülüğünü yapan *İnsan ve Yücel* dergilerinin büyük rolü olmuştur.

Hilmi Ziya Ülken'in 1938-1943 arasında 25 sayı çıkardığı *İnsan* dergisi hümanist bir kültür projesidir. 1924-1925 tarihlerinde 12 sayı çıkardığı *Anadolu* mecmuasında ortaya koyduğu romantik Anadoluçuluk düşüncesi *İnsan*'da pozitivist, rasyonalist ve hümanist bir söyleme evrilmiştir. (Doğan, 2013b: 7-8, 18)

Derginin kurucuları arasında Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyuboğlu da vardır. Derginin hedefi, Batı'nın üstünlüğünü sağlayan derin köklere inme iradesini gösteren hamleyi sürdürme, Tanzimat'la yapılması gereken rönesansı gerçekleştirme olarak belirir. Bu amaçla; kapalı, mistik âlemin tüm kalıntılarını kökünden temizleme; tarihi rolümüzü meydana çıkararak Sümer'den itibaren medeniyetin bütün eserlerini aslından öğrenme; kendi kıymetlerimize bu açıdan bakma gerekliliği ortaya konur. Türk toplumunun tezgâh sanayiinden büyük sanayie, yarı sömürgeci millete; kapalı-mistik yaşam tarzından evrensel ve insani yaşam tarzına; "fâni insan" telakkisinden yaratıcı yönü güçlenmiş "hakiki insan" ve "dünya cenneti" telakkisine geçtiği vurgulanır. (Doğan, 2013b: 42-43)

Ataç, hümanizma bağlamında antikite yerine Rönesans dönemi yazarlarını önceler. Shakespeare, Moliere ve Goethe'yi anlam zenginliği bakımından Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'ten üstün bulur. Bununla birlikte okullarda Yunanca ve Latince öğretilmesinin gerekliliğini vurgular. Ataç'a göre Türk edebiyatının kaynak alacağı edebiyat ancak ölmüş bir edebiyat olabilir; yaşayan edebiyatlardan biri diğerine tercih edilemez. Kültür/irfan birliği adına ortak zemini eski Yunan-Latin'de gören Ataç, dili de, bir kültürün mefhumlarıyla düşünmeye elverişli olmadığı gerekçesiyle Yunanca ve Latinceye kanalize eder. (Doğan, 2013b: 66-68)

Hilmi Ziya Ülken'in hümanist kimliğini ve çabasını, öğrencisi olan Hasan Tanrıku'tun çıkardığı *Gün* dergisinde yer alan çarpıcı bir çizim ortaya koyar: Derginin logosunun yanında Ülken, elindeki birkaç insanı

hamur gibi yoğurmaktadır. Ülken; Fuzuli, Baki gibi şairleri klasik saymaz; çünkü klasiğin, yeni edebiyatın ve dilin temeli ve millî edebiyat için ölçü olabilecek sanat özü içermesi gerektiğini ileri sürer, eski Yunan ve Latin’i işaret eder. Hümanizmanın, insanın tabiata zaferini sağlayan bilime iman ve determinizm ruhunu yerleştirmek olduğunu açıklar. Ülken 1950’lere doğru hümanizma söylemini Anadolu’nun İslami kaynaklarıyla zenginleştirir. Bu bağlamda *Şadrvan* dergisindeki yazıları önemlidir. (Doğan, 2013b: 21, 22, 86-92)

Yücel uzun ömürlü bir dergidir. Kuruluşu 23 Şubat 1935’tir. Yazı işleri Müdürü Dr. Kemaleddin Birsen, Sahibi Muhtar Fehmi Enata’dır. Altıncı yıla girerken (28 Şubat 1940), Şişli Halkevi’nde yapılan toplantıda, dergi, çizgisini hümanizmadan yana netleştirir, “Hümanizmanın Arayıcılığı ile Kendimizi Bulmak” sloganıyla çıkmaya başlar. Hümanizmayla ilgili yazılarıyla Orhan Burian, Selahattin Batu, Şinasi Özdenoğlu, Füzuran Hüsrev Tökin, Melahat Özgü, Behçet Kemal Çağlar, A. Hilmi Ömer Budda gibi isimler dikkat çeker.

“Müşterek Yazımız”da şu noktalara temas edilir: Kendine has bir sanat ve tefekkür sistemi kuran milletler bunu hümanizmanın arayıcılığıyla yeniden doğarak başarmıştır. Hümanizma, nas ve doğmalardan silkinerek asla, köke, insana gitmektir, bir örnek taklidi değil, bir arayış sistemidir. Hümanizma metafizikten insana, akla; bu araçlarla üretilen medeniyete dönüştür ve bunun en uygun şeklini Yunan ve Roma’da bulan hümanistler akla, ölçüye, insana, tabiata döndükleri bu devreye “yeniden doğuş” anlamında Rönesans demişlerdir. Hümanizmanın milliyi ortadan kaldırmadığını, aksine, hümanizmanın milletlere millî kimlik kazandırdığını vurgulayarak, her mısıranda Almanlığı haykıran Korner’in değil, “Alman kalkınmaları sırasında nebatların ilmini yazacak kadar bigâne görünen” Goethe’nin Alman milletine kendi dilini kazandıran isim olduğunu belirtmişlerdir. (Yücel, Mart 1940: 7)

Orhan Burian, “Humanizma ve Biz” başlıklı üç seri yazısında hümanizmanın kapsamını netleştirir. Hümanizmanın edebî, felsefî, sosyal vb. safhalarını irdeler, bizim hümanizmaya varma yollarımızı araştırır.

Hümanizmanın ilk safhasının inkılâp safhası olduğunu belirtir. Hümanizmanın, Kilise’nin tasarrufundaki Latince eserlerin Petrarca gibi farklı kesimlerden kişilerce de okunmaya başlaması ve bunlara dair yine Kilise’nin tekelindeki Hıristiyanlığı doğrulamaya matuf yorumların kırılmasından, özgül anlamlarının ve edebî değerlerinin ortaya çıkmasından hız alan, bu anlamda edebî düzlemde ortaya çıkan bir hareket olduğunu, fakat burada kalmayarak yeni bir zihniyete ve topyekûn bir dönüşüme, Rönesans’a yol açtığını, klasikler yoluyla Yunan felsefesiyle karşı karşıya gelen aydınların hayat–ölüm, birey–toplum, hayat–sanat sorunlarına verilen ve kesin kaydı konmayan din–dışı çözümlerden hareketle, bu konularda yeni cevaplar üretme salahiyetine sahip olduklarının idrakine vardıklarını açıklar. (Burian, Nisan 1940: 71-72)

Burian’a göre hümanist düşüncenin esası, dünyaya ve olaylara Kilise’nin/Tanrı’nın gözü yerine insanın kendi gözüyle bakmasıdır. Eski Yunan’da akıl ve iradenin hayattaki rolü vurgulanmış, insanın çevresiyle kurduğu fizikî, sosyal, ahlaki, sanatsal ilişki ele alınmıştır. Dinin bile insanileştiği, tanrıların kusursuzluklarına ve ölümsüzlüklerine rağmen insani vasıflar taşıdığı, aynı zamanda büyük kahramanların da ilah mertebesine çıkarıldığı açıklanır. (Burian, Mayıs 1940: 122)

Hümanizmanın naslardan kaçınıp araştırma ve deneme zihniyeti olduğu, başlayıp bitmiş bir hadise olmadığı bildirilir. Bu anlamda bizde hümanizmanın Rönesans’a dönmek olmadığı, Rönesans’ın kazanımları üzerine, kendi hayat şartlarımız doğrultusunda bina edilecek bir zihniyet dönüşümü olacağı kaydedilir.

“Kısaca söylersek, demek oluyor ki XIV., XV., XVI. asırlarda muhtelif Avrupa milletlerinin temsil ettiği humanizma ne Avrupa, hatta ne de Türkiye tarafından bugün yeniden canlandırılır bir tarih parçasıdır. Böyle olunca ise aşikârdır ki, o zamanın Avrupasını taklit ederek, mekteplerimize Lâtince Yunanca koymak; vaktimizin ve dikkatimizin mühim bir kısmını klâsikleri okumaya sarfetmek; hıristiyanlaşmak; yahut paganlaşmak... davamızı halletmez. Hadiselerin tetkiki bizi şu neticeye götürüyor: Türkiye hümanist zihniyete içinde bulunduğu şartların icap ettirdiği surette varacaktır.” (Burian, Haziran 1940: 172)

Hümanist zihniyete varmak için, kendimizi zaman içinde (tarihsel) ve mekân içinde (güncel) tanımamız gerektiği ortaya konur. Rönesans, eski Yunan’dan, atılımcı ruha sahip insanı almış, yeni nesiller bu şuurla yetişmiştir. İnsan her şeye güç yetiremese de, onun kaldığı yerden bir başka el bu atılımı tamamlayacaktır. Burian, Avrupa’nın bu anlayışı içselleştirdiğini, bir şüire ortaya koyar. İnsanlığın uçağı icat ederek göklere

hâkim olmasını konu alan ve Oxford'lu bir kız öğrenciye ait olan şiirde hümanizma ruhunun tam olarak yansıdığı, çarpıcı şekilde gözler önüne serilir. Şiirde pilotla efsane kahramanı İkarus birleştirilir. İkarus, mitolojik bir kahraman olmakla birlikte tanrı veya yarı tanrı değil, insandır. Sınırları aşıp güneşe yaklaşmak istediği için kanatlarını tutan balmumu erimiş ve düşerek ölmüştür. Ama onun hayali bir gün gerçek olmuştur. Yazar, aynı konuya değgin bizden de iki örnek (Çamlıbel ve Hasan Âli Yücel'e ait) verir ve bunların, o şiirdeki ruhtan yoksun ve tabiat güçleri karşısında mücadelecî insanı vermekten uzak olduğunu kaydeder. Bu bağlamda “Bize gerçek ve dünya ölçüsünde büyük şiir, hümanizma ile birlikte gelecektir.” (Burian, 2004: 69) belirlemesinde bulunur.

Şinasi Özdenoğlu'nun “Hümanizmanın Gerçek Mânası” başlıklı yazısı (Özdenoğlu, Ekim 1945: 41-44) hümanizma kavramını etraflıca açıklar. Eski Yunan–Latin eserleri toplamının hümanizmayı ifade etmediği, bunların hümanizma için yalnızca hareket noktası olduğu açıklanır. Elenizmin hümanizma olarak anlaşılmasının da büyük bir yanılgı olduğu, bu bakımdan, hümanizmanın, eski Yunan–Latin eserleri üzerinde çalışmak olmayıp, mevcut kültürlerde içkinleşmesi olduğu belirtilir. “Hümanist sanatçı, insani değerde eser veren değil, ilk Hümanizmanın havası ve ölçüleri içinde, yeni ve daha üstün yaratılışlara varabilendir.” (Özdenoğlu, Ekim 1945: 42) tanımından hareketle, Dostoyevski'nin tam anlamıyla beşerî eserler verdiği halde hümanist olmadığı, Roma'ya gidip orada hümanizmanın ilk eserlerini müşahade ettikten sonra sanat hayatında yeni bir evreye geçen Goethe'nin ise hümanist olduğu vurgulanır. Bu bağlamda, Cezanne ile Baudelaire, Fuzuli ile Hâfız beşerî ve evrensel ölçüde sanatçıdırlar, fakat hümanist değildirlere.

Birçok neslin ortak sanat zevkini yansıtmaya niteliği hümanizma için eksiktir. Hümanizma, sanat eserlerinin mahiyetini ve niteliğini anlatan bir kavram değildir; “belki, sanat eserleriyle birlikte bütün kültür eserlerini de içine alan ve bütün zamanlar içinde hâkim olan bir ruh, bir prensiptir.” (Özdenoğlu, Ekim 1945: 43) Hümanizmaya sanat ve bilim dışında ideolojik ve politik işlev yüklenerek millî değerleri ötediği iddiası reddedilir, hümanizmanın topluma dair amelî önerileri olmadığı, en fazla, bireyin moral yönünü ele aldığı ve geçerliliğini her çağda koruyacağı vurgulanır.

Adı hümanizmayla özdeşleşen Selahattin Batu *Yücel*'de British Museum izlenimlerini yazmıştır. Mısır medeniyetinin diğer medeniyetlere kaynaklık ettiği ve bugün de yaşamayı sürdürdüğü, Asur eserlerinin “kan”la yazıldığı, buna rağmen Asurbanipal'in en büyük kütüphaneyi kurduğu görüşleri ağırlık kazanır. Batu Yunan–Roma eserlerine, özellikle Elgin Mermerleri'ne daha çok önem verir. Yunan'ın insanlığa soylu bir ışık yaktığını, sanatsal güzellikte ve düşünsel derinlikte diğer uygarlıkların ötesine geçtiğini, çağdaş insanın bu temelde varlık bulduğunu söyler. Bu bireşimde diğer medeniyetlerin de fonksiyonunu göz ardı etmemekle birlikte, asıl rolü Yunan medeniyetine verir.

“Hıristiyanlık Batı uygarlığını kurabildiyse, bu mermerleri yontmuş, insana ulaşmış olan toplulukların içine doğduğu için kurmuştur. Bu uygarlık bütün ötekileri bugüne dek yenebildiyse, Parthenon kabartmalarında beliren bir ruhla, Eflatun'un diyaloglarında billurlaşan aydınlıkla yenmiştir. Doğruca eski Yunandan gelen insanlık anlayışı son zaferini kazanmasaydı, Decartes'ı yaratarak, bir sıra ünlü batı filozoflarının eşsiz çabalarıyla ilim zihniyetini yaratmasaydı, hangi peygamberin soluğu onu ayakta tutabilir, alabildiğine soysuzlaşmaktan kurtarabilirdi?” (Batu, Aralık 1955: 78)

Batu, bizim en büyük yanlışımızın, “Doğu barbarlığının kaosunda tükenmemiz”, Yunan'la bağdaşmayışımız olduğunu öne sürer.

“İslam orduları yalnız Yunan vazolarını kırmakla kalmadı, yalnız Parthenon'u topa tutmadı; bir uygarlığı Batı'nın aydınlığına çıkaracak bütün yolları da kesti.” (Batu, Aralık 1955: 78) diyerek Yunan'a ölçsüz bağlılığını ele verir. Batu'nun bahsettiği Parthenon'un topa tutulması, Osmanlılar Parthenon'u cephanelik olarak kullanırken Venedikli şefin tapınağa bomba atıp mühimmatı tutuşturması hadisesidir. (Halikarnas Balıkcısı, 1985: 65)

Fürüzan Hüsrev Tökin, Ege'de oluşan yüksek kültürün Yunanlılardan çok önceye uzandığını, Yunanlıların ancak bu kültürel mirasa konduğunu, dolayısıyla “Yunan mucizesi” diye bir şey olmadığını, Yunan kültürünün kaynağının Anadolu olduğunu bildirir, bunu Euripides'in *Bakbalar* trajedisinde Dionysos'un, Lidyalı olduğunu söylemesine dayandırır. (Tökin, Mart 1950: 36-37)

İzmirli Homeros'un, Bodrumlu Herodotos'un, Ayvalıklı Sapho'nun, Salihlilili Anakreon'un, Milaslı Thisbe'nin, Sinoplu Diogenes'in, Amasyalı Strabon'un, Bergamalı Calinos'un, Efesoslu Heraklitos'un

“hemşehrilerimiz” olduğunu söyler. “Hakikatı yalnız mücerret’de arayan İslâm kültürü ile hakikatı yalnız müşahhas’da arayan Lâtin kültürünün eksikleri birbirini tamamladı. Bu büyük kaynaşma, tam manâsile Yunan kültürüne bir dönüş oldu. Fakat bu dönüş bir irtica mahiyetinde değil. Yunan felsefesindeki hakikatecessüsünden kuvvet almak içindi.” (Tökin, Haziran 1950: 43)

5.3.Mavi Anadoluculuk

Hümanist yönelimler doğrultusunda, Türk edebiyatında Halikarnas Balıkcısı, Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, İsmet Zeki Eyuboğlu, Vedat Günyol gibi isimlerin önderliğinde Mavi Anadolucular adı verilen hareket doğdu. Bu hareket, Avrupa’da Rönesans’a yol açan hümanist düşüncenin, ileri sürüldüğü gibi Yunan değil, Anadolu kaynaklı olduğunu, dolayısıyla, Yunan mitolojisi adı altında bünyemizde yabancı tesirler uyandırdığı vehmedilen birikimin gerçekte kendi özümüz olduğu varsayımına dayanarak, önceki adımları kat kat aşar. Yahya Kemal ve Yakup Kadri’nin bütüncüleri havza edebiyatı anlayışına karşılık, her medeniyet ve mit unsurunun Anadolu’dan neşet ettiği dar görüşünü savunurlar ve bu radikal söylemlerini yarıda bırakmayıp bütün hayatları boyunca sürdürürler. Hareketin önde gelen ismi, Halikarnas Balıkcısı’dır.

5.3.1.Halikarnas Balıkcısı

Oxford’da Yakın Çağlar Tarihi okuyan Halikarnas Balıkcısı, insanlığa yararlı ne varsa Anadolu’dan neşet ettiği görüşünden yola çıkarak, bütün eserlerinde Batı medeniyetinin esas kaynağının Yunan değil Anadolu olduğu ve bu köklerin bugün Anadolu’da değişmiş olarak süregeldiği tezini savunur. Anadolu’daki İyonyalılar’la Helenlerin aynı toplum olmadığı, dolayısıyla Helenlere Yunan denmesinin yanlışlığı üzerinde durur. Apollon ve Artemis’in Anadolu tanrıları olduğunu, Zeus dışında hiçbir tanrı adının Grekçe olmadığını vurgular. (Halikarnas Balıkcısı, 1995: 47, 48 vd.) Yunan mucizesi söylemine Anadolu uygarlığı teziyle karşı çıkan Halikarnas Balıkcısı, Anadolu’yu her alanda Yunan’dan üstün bulur. Yunan mitleriyle Anadolu mitleri arasında da belirgin bir ayrılık görür. Perseus ve Theseus örneklerinden yola çıkarak, Yunan mitlerinde insancıl bir özellik olmadığını; Philemon ve Baukis gibi Anadolu efsanelerinde ise insani yönün ağır bastığını öne sürer. (Halikarnas Balıkcısı, 1998: 80-81)

Fikirlerini geniş bir çerçeveye oturtan Halikarnas Balıkcısı, Minoen ve Myken uygarlıklarının Anadolu etkisinde olduğunu, Hitit medeniyetinin görmezden gelindiğini, Lykia, Lidya, Hitit dillerinin çözülüp Anadolu uygarlıkları gün yüzüne çıktıkça tezinin doğrulanacağını ileri sürer.

Ege bölgesinin kültürel birikimini yerinde gözleme ve değerlendirme imkânı bulan Halikarnas Balıkcısı, edindiği muazzam birikimden bir senteze varır ve bütün eserlerini bir ana fikir etrafında örer. Kuramının ana hatlarını oluşturan kavramlar; Dionysos, Bakhüs, zeybek, matriyarkal, ana tanrıça Kibele, Artemis, Efes, fizyolojist, Helen, Homeros, Herodotos, Heraklitos, Kaz Dağı, Artemission, İyon, Hitit, Gökova, Symirna vb.’dir.

Halikarnas Balıkcısı, eski Anadolu inanç ve geleneklerinin bazı Türkmenler, Tahtacılar, Kızılbaşlar, Bektaşiler arasında sürdürüldüğünü kaydeder. Anadolu tarihindeki devam zincirine dikkat çeker. “(...) Ta taş çağının karanlığından beri Pan sirinks’ini Marsyas’a, Marsyas flütünü Kybele’ye, Kybele zillerini Apollon’a, Apollon harpini Bakkhos’a, Bakkhos davulunu Âşık Garib’e, Âşık Garib sazını zeybeğe verdi.” (Halikarnas Balıkcısı, 1993: 86)

Anadolu’yu, sayısız kavim ve kültürün kaynaştığı bir “bulamaç” olarak tanımlayan (Halikarnas Balıkcısı, 1995: 14) yazar, köken olgusunu coğrafya eksenine yerleştirerek, Anadolu’ya göçen Türklerin Anadolu halklarıyla kaynaşıp yeni bir kimlik edindiği savını ileri sürer. (Halikarnas Balıkcısı, 2002: 49, 51 vd.) Üzerinde yaşanan topraktan beslenme anlayışını dikte eden Halikarnas Balıkcısı, din ve ırk bazlı oluşumlara kapıyı sonuna kadar kapatır, Türklüğün, Anadolu’da eridiğini savunur. Varlığımızı, Anadolu’nun binlerce yıllık tarihine eklemeler. Halikarnas Balıkcısı, tezini savunmak uğruna, millî kimliği bütünleyen diğer bağlardan kolayca vazgeçer.

“Klasik uygarlığı Anadolu’da kuranlar, bugün Anadolu’da yaşayan halkın uzak atalarıdır. Roma İmparatoru Augustos zamanında, Anadolu’da yapılan ilk nüfus sayımında, Anadolu nüfusunun yirmi bir milyon olduğu anlaşılmıştı. Bugün de hemen hemen gene o kadardır. Doğudan gelen Türk soyu, olsa olsa, bir, iki milyondur. Demek ki, gelen Türkler, Anadolu’daki nüfusu şişirmemiş, tersine orada buldukları nüfusa karışmıştır. Türkler, daha genç ve savaşçı oldukları için, artık çürümekte olan İstanbul’un Bizans

İmparatorluğuna kolayca üstün gelmiştir. Bu arada Türkçe, içine örneğin bulgur, efendi ve zeybek gibi birçok Hellence sözcük alarak, Anadolu'da genel bir dil olmuştur.” (Halikarnas Balıkcısı, 1995: 9)

Redci anlayışı yıkmaya çalışırken takındığı redci anlayışı yüzünden eleştirilen Halikarnas Balıkcısı, Yunan hayranlığıyla suçlanmıştır. (Tanju, 1983: 121-122)

Balıkcı; Homeros, Herodotos, Heraklitos, Thales, Anaksagoras, Hipokrat, Galinus, Ksenophanes gibi, eski Yunan'a mal edilen önemli İlk Çağ filozof, bilim adamı, sanatçı, tarihçi, coğrafyacılarının Anadolu olduğunu, bu itibarla Anadolu'nun bilime öncülük ettiğini; Solon, Demokritos gibi önde gelen Hellenistanlı filozofların ise Anadolu kültürüyle yetiştiğini vurgular. Ölüm ötesine yönelen Mısır'ın tersine, Anadolu'nun hayata değgin bilimsel anlayışı geliştirdiğini, Helenlerin ise bilim adamı ve filozofları yerdüğünü, akıl yerine beden gücüne önem verdiğini, Anadolu'dan giden Anaksagoras gibi bilim adamlarının ölüme mahkûm edildiğini açıklar. Yunanistan gizeme, metafiziğe dayalı Orfizm bataklığına girmek üzereyken Anadolu'nun fizyolojist dünya görüşü sayesinde bundan kurtulduğunu, Yunanistan'ın bilimi bin yıl geriye götürdüğünü ekler. Anadolu'nun kadın hakları, şehir planlaması da dâhil, her alanda Yunanistan'dan üstün olduğunu, Yunanlıların medeniyete hiçbir katkılarının olmadığını, yalnızca komedi ve trajedide Anadolu'nun önüne geçtiklerini vurgular. (Halikarnas Balıkcısı, 2002: 68-98, 104; 1998: 27-31)

Halikarnas Balıkcısı'nın mitoloji anlayışında anaerkillik merkezi konumdur. Bunda, babasını hayatından silmesinin etkisi büyük olsa gerekir. Anadolu'nun ataerkil evresini her fırsatta kötüler. Zorbalığa dayalı ataerkil düzeni önceleyen, Zeus'u başa geçiren Helenlerin tersine, Anadolu'nun, insan doğasına daha uygun, daha özgür bir inanç olan ana tanrıça kültürünün merkezi olduğu, bu kültürün farklı adlarla Suriye, Filistin, Arabistan ve Roma'ya kadar uzandığı, ataerkil (patriyarkal) – anaerkil (matriyarkal) çatışmasının mitolojiyi büyük ölçüde değişikliğe uğrattığı, bu süreçte anaerkilliği kötüleyen efsaneler üretildiği, Kybele'nin, ataerkil dönemde panteona alınmadığı, Aphrodite'ye dönüştüğü, Artemis'in ise ana tanrıça işlevinden uzaklaştırılarak, ebedî bakire sıfatıyla panteona alındığı, daha sonra da özelliklerinin Meryem'e aktarıldığı, Artemis'in Anadolu'daki betimlerinde kırk memeli tasvir edildiği, üzerinde önemle durduğu hususlardır.

Doğurma yoluyla hayatın devamını ve bereketi sağlayan, ana tanrıça kimliğiyle Kybele'dir. Kadın egemen toplumda çocuk annenin soyundandır; babasının, ana tanrıçayı dölleme töreninde bulunan dokuz erkekten hangisinden olduğunun önemi yoktur. (Halikarnas Balıkcısı, 1996: 50-56) Anaerkil düzende tahtın varisi de kadındır; onunla evlenen erkek başa geçer. Kardeşlerin birbiriyle veya babanın kızıyla evlenmesinin nedeni budur. (Halikarnas Balıkcısı, 1995: 114) Nitekim İzmir'in adıyla ilişkilendirilen Smirna efsanesinde babasından hamile kalan bir kız vardır. Halikarnas Mausoleum'u da, II. Artemisia tarafından, kardeşi ve kocası olan Mausolos'un aziz hatrasına yaptırılmıştır. (Halikarnas Balıkcısı, 1994: 114)

Bütün mitolojilerde var olan genel bir kavram olan ana tanrıçanın pek çok adından söz eden Halikarnas Balıkcısı, hepsinin kaynağını Anadolu'daki Kybele'ye bağlar. “Kybele, bütün Tanrıların ve tanrıçaların anasıdır.” (Halikarnas Balıkcısı, 1995: 111)

Homeros destanlarına konu olan Kaz Dağları'nın ve Troya'nın tarihsel ve mitolojik önemini anlatan Balıkcı, öne sürdüğü savların en büyük delili olarak Anadolu arkeolojisine dayanır, antik kentleri ayrıntıyla inceler. Batı Anadolu coğrafyasını, efsaneleriyle karış karış ele alıp canlandırır. İzmir, Efes, Ortigia, Bergama, Milet, Sardis, Knidos, Manisa, Yazılıkaya, Kültepe, Yanartaş, Hacılar, Çatalhöyük, Beycesultan, Hisarönü, Kaz Dağı gibi antik kentler, efsanevi yerler, arkeolojik kazılar hakkında yeri geldikçe bilgi verir.

Anadolu ilk çağına sahip çıkan Halikarnas Balıkcısı, mitolojiyi yaşatan arkeolojik eserlere özel önem verir. British Museum'a Anadolu'dan götürülen eserlerin iadesini isteyen bir mektup yazar. Bu eserlerin Ege'nin açık havasında, parlak güneşinde, gök ve deniz mavisinde varlık kazandıklarını, bu çevreye göre yapıldıklarını; Londra'nın sisinden bozulacaklarını, onlara “mavi” gerektiğini öne sürer. Müzeden; haklı uyarıları için teşekkür eden, eserleri alıştıkları çevreye sokmak için salonları maviye boyadıklarını bildiren ironik bir karşılık alır. (Erhat, 1976: 62-63)

“Ben mitolojiyi güzel masallar anlattığı için değil Anadolu'nun bazı gerçeklerini dile getirdiği için önemserim.” (Halikarnas Balıkcısı, Haziran 1971: 7) diyen Halikarnas Balıkcısı mitolojiyi bir yaşam kesiti olarak vermez; tarihî, coğrafi, kültürel, arkeolojik art alanıyla birlikte ele alır, yaşam bütününe içine yerleştirir. Efsanelere eleştirel yaklaşarak gerçek anlamlarına ulaşmaya çalışır. Mitolojinin kaygan zeminini çok iyi bilir ve eserini tümüyle bu alana hasretmesine karşın “Mitoloji değil mi? Uydur gitsin! Mitolojinin

kendisi değil, onu uyduranların ne niyetle uydurdukları çok önemlidir.” (Halikarnas Balıkcısı, 1993: 65) demekten kendini alamaz. Halikarnas Balıkcısı’nda içerik teorisinin önüne geçer; efsaneleri ve bunların menşesini, vücut buldukları kültürel ve coğrafi ortamı inceler. Bu bağlamda, Ege’nin bir kısım efsaneleri Yunanistan’a ait olmakla birlikte, büyük çoğunluğunun Anadolu’ya ait olduğunu öne sürer. (Halikarnas Balıkcısı, 1998: 11)

Halikarnas Balıkcısı mitolojiyi gerçekçi zaviyeden, bilgiyle donatarak anlamlandırır veya tamamen öznel çıkarımlarla genişletir. “Her akli başında ve başı yerinde insan bilir ki; Artemis ve Apollon gibi tanrılar hiçbir zaman varolmadılar. Onlar salt, insan hayalinin eseridirler. Fakat insanların inandıkları bu tanrılar, insanların ulaştıkları düşüncenin yüksekliğini gösterir.” (Halikarnas Balıkcısı, 1985: 77) *Theogonia*’yı “zırva” olarak niteleyen (Halikarnas Balıkcısı, 1993: 43) Balıkcı, mitlerdeki gerçek dışı öykülerin ardında yatan hakikatin peşindedir.

Heredot’un, Delphoi kâhinlerinin rüşvetle kehanette bulduklarını yazması; Troya savaşının bir kız yüzünden çıkmasını “İnanılır şey değil!” diye yorumlaması ve Sidon’daki esir pazarında az bir paraya her gün yüzlerce güzel kızın satıldığını söyleyerek görüşüne açıklık getirmesi, Halikarnas Balıkcısı’nın dikkate değer bulduğu hususlardır. (Halikarnas Balıkcısı, 1998: 18)

Anadolu’nun Perslere gereği gibi direnmemesine üzülen Yunanistan’a geçen Ksenophanes’in Grek dinine şiddetle karşı çıkması, insan biçimindeki tanrıların akla ne denli aykırı olduğunu anlatması, her toplumun, tanrısını kendine benzer şekilde yapmasından hareketle, öküz ve beygirlerin elleri olsa, onların da tanrıları öküz veya beygir şeklinde yapacaklarını ileri sürerek savını desteklemesi; Homeros ile Hesiodos’un insanlara hırsızlık, zina gibi kötülükten başka bir şey öğretmediklerini ileri sürmesi; atletizme önem verilmesini gülünç bulması, aklın hayvansı kuvvetten üstünlüğünü vurgulaması Halikarnas Balıkcısı tarafından aynı düzlemde değerlendirilir. Halikarnas Balıkcısı’nın objektif düşünüş çizgisinde değerlendirdiği isimlerden biri de, aynı ırmakta iki kere yıkanılmayacağını söyleyen Herakleitos’tur. Herakleitos, Orfizm’e karşı çıkararak da zihnin sırrılığa üstün gelmesini sağlamıştır. (Halikarnas Balıkcısı, 1995: 31-32, 34)

Halikarnas Balıkcısı’nın mitoloji yaklaşımında, kendi coşkun yapısına uyan Dionysos önemli yer tutar. Dionysos’un bir Anadolu tanrısı olduğunu, Batı Anadolu’da geniş bir etkinlik alanı bulan Dionysos kültürünün Ahi, zeybek, Bektaşî, hatta Mevlevîler kanalıyla sürdüğünü ileri sürer. Anadolu tanrısı olan Dionysos’u tezinin merkezine koyan yazar, Nietzsche’nin önermesi olan Apollon–Dionysos karşıtlığı ve birlikteliğinin sanatsal anlamını ortaya koyarak kendisini Dionisyak sınıfına sokar. “Tam dionisyak meşrepte yazıyorum, onun için zaptırapta arama. Kafayı adamakıllı çekmekteyim.” (Halikarnas Balıkcısı, 1993: 15) sözü, Halikarnas Balıkcısı’nın sanatının özünü verir. Nietzsche’nin formülüne uyararak sanatı Apollon–Dionysos biresimine dayandırır. Yetkin eserlerin; ölçülü olmayı ve sınırları aşmamayı öngörmekle biçime dayanan plastik sanatlara uygun düşen Apolloniyen biçimle, coşkuyu öne çıkaran ve müzik gibi biçime dayanmayan sanatlara elverişli olan Dionisyak biçimin birlikteliğinden doğacağını belirtir. (Halikarnas Balıkcısı, 1993: 125) Nietzsche, Apolloniyen ölçülülük ile Dionisyak lirizmin biresiminden tragedyanın doğduğunu, Helen kültürünün Platon’un açtığı retorik idealizmle değil, hayata bağlı ve gerçekçi bakış açısına sahip Anadolu İyonyalılar’ıyla başladığını açıklar. Onların, hayatı cinsel organla sembolize etmelerini, en derin içgüdüü ve aynı zamanda ölüme karşı biteviye doğumlarla ulaşılan ölümsüzlüğü ifade etmesi açısından kayda değer bulur. Hayatı dışlayan Hıristiyanlığın bu gerçeğin üstünü örttüğünü belirtir. Nietzsche, bu düşünceleri dolayısıyla Akademi’den atılır. (Halikarnas Balıkcısı, 1985: 170-173)

Halikarnas Balıkcısı’nın en çok üzerinde durduğu iddialarından biri, zeybeklerin kökenini Bakkhos ayınlarına dayandırmasıdır. Bu hususu pek çok kez dillendirmişse de, Erhat, dayanaklarının yetersiz olduğunu, bu yüzden savlarının geçerlilik kazanmadığını bildirir. (Erhat, Ağustos 1980: 281)

5.3.2. Azra Erhat’ın İnsan Anlayışı

Klasik Yunan ve Latin filolojisi uzmanı olan Azra Erhat çalışmalarını bütünüyle hümanizmaya hasretmiş, A. Kadir’le birlikte 14 yılını, Homeros’un *İlyada* ve *Odyseia*’sını çevirmeye vermiş, hümanist görüşü büyük bir coşkuyla içselleştirmiştir. Bütün kitap ve yazılarında değindiği hümanizma anlayışını etraflıca *Ecce Homo* isimli eserinde açıklamıştır.

Ecce Homo, Yuhanna *İnci*'inde Plautus'un, İsa'yı yakalayıp kendisine getirenlere söylediği "Ecce Homo! İşte adam! Ben onda hiçbir suç bulamıyorum." sözünde geçer. (Erhat, 1969: 71-72) Nietzsche'nin de bu adda bir eseri vardır.

Erhat, insan anlayışını Homeros'la temellendirir. Homeros, yazarın çıkış ve varış noktasıdır. Hakiki insanı onda bulur. Homeros insanı bölmez; insan bedenini ayrı bir kelimeyle ifade etmez; "o" ya da "kendi" zamirini kullanır. Onun gözünde diri beden, insanın kendisidir. Nitekim Yunan düşüncesi, algılar dünyası ile kavramlar dünyasını ayıran Platon'un tersine, somuta dayalıdır. Varlık bütün olarak görülür.

Tarihsel süreçte insanı değerlendirirken, Platon'a, Homeros'un karşısı olarak önemli bir yer ayırır. İnsanlığın sürüklendiği kötü durumun en büyük müsebbibi olarak, "kara sakallı feylesof" dediği Platon'u suçlar. İnsanı baskı altına alan tek tanrılı dinlere kapıyı onun açtığını ileri sürer. *Phaidon* adlı eserinde insanı beden ve ruh (soma-psykhe) olarak ikiye bölen Platon'un, idea ve eidolon (kavram-görüntü), yani somut-soyut ayrımıyla da dünyayı ikiye böldüğünü belirtir. Ona göre Platon bir dönüm noktasıdır; ondan önceki ve sonraki çağların düşünüşü kesin olarak birbirinden ayrılır.

"Sakallı feylesof bir düzen kurmak emelindedir, her şeyin yerli yerinde olduğu bir insanca bir düzen: bu düzende demiurgos, yani tanrı gerçeklerin idealarıyla gökyüzünde, insan-işçi de gerçeklerin görüntüleriyle yeryüzündedir. Bir Homeros çıkar da karıştırırsa bu iki alanı, gerçekler dünyasını yeni baştan kurup demiurgos olmaya kalkışırsa, tehlikeli olur. Homeros'ları atmak daha elverişlidir, onları atarken Platon denilen sanatçı ciğerinden bir parça koparıp atmak zorunda kalsa da." (Erhat, 1969: 161)

Erhat, tek tanrılı dinlerin, insanın mutluluğunu elinden aldığını iddia eder. Bunu, insanın kendini aşan güçler karşısında korkup sinmesini buyurarak yaptıklarını ekler. Fransız İhtilali, Hegel ve Nietzsche'nin belirlediği doğrultuda amaçlarını açıklar: "İki yüz yıldır Tanrı'yı yok edip İnsan-Tanrı'yı koymaya çalışıyoruz yerine." (Erhat, 1969: 76) Gerçekte dinlerin, insanların kendi vehimlerinden kaynaklanan kendi tasavvurları olduğunu, yasakları insanın kendisinin koyduğunu savunur; insanın şimdi de kendini özgür kılma çabasında olduğunu kaydeder. Bu süreçte kadının dramının iki kat olduğuna değinir. Tanrının haksızlığına uğrayıp cennetten kovulan insanın kendi cennetini yeryüzünde kuracağını, bunun için de tanrıya başkaldırmak gerektiğini, çünkü bunu, tanrının, kendisi gibi ölümsüz olmasını engellemek için yasakladığı bilgi ağacından yiyerek başarabileceğini söyler.

Erhat, Hristiyanlığın "insan" düşüncesini nasıl zedelediğini Homeros ve Shakespeare örneğiyle ortaya koyar. Shakespeare *Troilus ve Cressida* oyununda Akhilleus'u, Hektor'u arkadan vuran, eşcinsel, öfke budalası bir tip olarak çizdiği için, arkadaşının Akhilleus hakkındaki olumsuz düşüncesini yıkamadığını anlatır.

İnsanı içine sıkıştığı cendereden kurtarma adına yola çıkan Luther'in reformunu gündeme getiren Erhat, bu bölümü hayal kırıklığıyla bitirir: Luther, 95 maddeyle Kilise'ye karşı çıkmıştır, fakat Thomas Münzer'in 12 maddelik daha sınırlı bildirisi karşısında, prensleri, yola gelmeyenlerin kanını dökmeye ve böylece cenneti kazanmaya çağırmıştır.

Eski Yunan'da insan merkezdir; Hitit, Sümer, Mısır, Babil uygarlıkları Yunan'dan çok önceyse de, insan ölçüsünde bir uygarlık Yunan'ın, esasen Anadolu'nun eseridir. Bundan sonraki dönemi ise insanlığın göğünü bulutların kapladığı, güneşin, dinlerin balçığıyla sıvanmak istendiği eğretilmesiyle anlatır. Ama bir gün insanın uyandığını ve Vergilius'u rehber edinen Dante ve Praxiteles'in Apollon heykelinden esin alan Michelangelo ile yeni bir çağ açıldığını yazar.

Halikarnas Balıkcısı İyonya'yı Anadolu saymasına karşın, Erhat, "Bilgiyi bilim yapanlar Ege'li İyonyalı'lar, bizim Yunanlılar dediğimiz insanlardır; bu bakımdan Yunan mucizesi demek yerindedir." (Erhat, 1969: 158) görüşünü savunur.

İnsanın sevgi dolu oluşunu dile getiren Erhat, insanlık macerasını şöyle özetler: İnsan, kendisini cennetten kovan tanrıya bile kızmamış, onu yüceltip gönlünü almaya çalışmış, cennet bahçesine yeniden alınma umudunu hep canlı tutmuş, bu gerçekleşmeyen umudunu, kendi uydurduğu bir öte dünyaya ertelemiş, yüzyıllarca böyle yaşamıştır. Fakat bir gün başını göklere çevirip boşluktan başka bir şey göremeyince, kendisinin tavus kuşu olmayıp insan olduğunu idrak etmiş, o andan sonra, elinden geleni yapıp yeryüzü bahçesini yeşertmeye azmetmiş ve orta çağlara son vermiştir. Erhat, insanın bu düşünün büyük devrimlerle sağlanacağını, yedi başlı ejderin hep yeni baştan türeyen kafalarından birini kesmekle,

“kan” akıtmakla gerçekleşeceğini de sözlerine ekler. Bunun kaçınılmazlığını, insanın lanete uğradığını, Kabil’in Habil’i öldürdüğünü hatırlatarak açıklar.

Erhat, dört yıllık düşünce ve yaşantısını sığdırdığı bu kitabını, “Her an inandım ki bu kitabı yazdıktan sonra öleceğim.” (Erhat, 1969: 217) diyecek kadar tutkuyla yazar. Yazar, çalışma alanı olan Eski Yunan dünyasına ve ana tanrıçaya hayran olmasının sonucu olarak çevresi tarafından “Azra Ana” diye adlandırılır. Kendisi de bu rolü benimsemiştir.

Hümanist görüşün dayanaklarından biri, mitlerin somut bir varlık kazandığı arkeolojik eserlerdir. Erhat, bu konuda içerideki kayıtsızlığa, dışarıdaki hak tanımazlığa karşı çetin bir mücadele verir. Schilemann’ın yıka döke, çala çırpa ortaya çıkardığı Troya’nın Hisarlık’ta bulunmasını bile hazmedemeyen bir perspektif bozukluğuyla karşı karşıya olunduğunu vurgular. “(...) kimi eski moda bilgini Troya’nın Türkiye topraklarında bulunmasına bile karşıdır, kızar, Yunanistan’da olsaydı Troya hemen benimser, sevinirdi” (Erhat, 1976: 76)der.

5.3.3.Sabahattin Eyuboğlu

Sabahattin Eyuboğlu Mavi Anadolu anlayışını yaymak için Anadolu’nun tarihî ve kültürel mirasını görselleştirerek çeşitli platformlarda sergilemiş, yazılarıyla da harekete açıklık kazandırmıştır. “İlyada ve Anadolu” başlıklı yazısında, “Yeni Türkiye, din ve ırk kavramları üstüne değil, yurt ve dil kavramları üstüne kurulmuştur.” tezini açıklarken, *İlyada*’yı bu yeni ufkun temel bileşeni olarak sunar. Homeros bir Anadolu çocuğu, Kaz Dağı vatanımızın bir parçası olduğu halde bunlara yabancılaştırıldığımızı öne sürer. “İlyada, sabahımızı tez getirecek kültür kaynaklarından biridir. (...) Bu çeviri öyle bir tarih bilinci getirebilir ki size, sizi kendi yurdunuzda gurbetlik eden köhne inançları öylesine silip süpürebilir ki, birden dünyaya, kendi yurdunuza yeniden gelebilir, umutlu bir Akdeniz sabahında, bir Renaissance döneminde bulabilirsiniz kendinizi.” (Eyuboğlu, 1999: 189-190)

Sarı Kız efsanelerini, Alevi ve Sünni değişkeleriyle Troya destanına bağlayan Eyuboğlu, Sarı Kız’ın da Paris gibi Kaz Dağı’na bırakıldığını, pınarlarla dolu ormanlarda hayvanlarla birlikte büyüdüğünü anlatır. (Eyubolu, 1999: 190)

Savundukları yeni dünya görüşünün Türk şiirinde akis bulduğunu, “yaşama sevinci”nin yeni bir tema olarak öne çıktığını açıklar. Böylece “gökler Tanrı’dan boşaltılmış, var olmanın coşkusunu duyan insan, ‘Yaşamak ne güzel şey’ diyerek hayata karışmış”tır. (Doğan, 2013b: 18-19)

Eyuboğlu, eskiyi silen redci tutumdan ayrılır. Fransız klasiklerine benzemedikleri için divan şairlerini klasik saymayan anlayışa karşı çıkar, bizim klasiğimizin olmadığını öne sürmenin, bizim edebiyatımız olmadığını söylemek anlamına geleceğini açıklar. İnsani değeri yücelttiğini, ilimle şiiri kaynaştırdığını, halkın dünyasına indiğini söylediği Fuzuli’nin Racine ve Hugo’dan üstün, Goethe ve Sembolistlerle aynı seviyede olduğu görüşündedir. “Yeni Türk Sanatkârı yahut Frenk’ten Türk’e Dönüş” yazısında, yeni Türk sanatçısının Avrupa’ya Frenk hayranlığı ile gidip Türk hayranlığı ile dönen kişi olduğu belirlemesinde bulunarak, Avrupa’ya Pascal hayranı olarak gidip Yunus hayranı olarak dönen Burhan Toprak ile Fransız şiirinin özüne vardikten, Quartier Latin’i fethettikten sonra Türk şiirine dönen Yahya Kemal’i örnek verir. “Divan edebiyatımız, tıpkı halk edebiyatı gibi bizim eski varlığımız, tahteşuurumuz, kaybolmuş cennetimizdir.” (Doğan, 2013b: 52) der. Fakat bu, eskiye dönmek değildir; feyiz almaktan ibarettir.

5.3.4.İsmet Zeki Eyuboğlu

İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu Mitolojisi*’nde sistemli bir bütün oluşturma yolundadır. Anadolu efsanelerini; ilki, en eski çağlardan Hititlerin sonuna ve Hititlerden sonra kurulan Anadolu devletlerinin dağılına kadarki uzun dönem; ikincisi ise, Yunan-Fenike-Roma düşüncesiyle yoğrulan kısa dönem olmak üzere ikiye ayırır. Bu ayırmda, Anadolu’nun eski birikiminden, komşularından aldıklarından ve kendi ürettiklerinden oluşan bir harman olarak nitelendirdiği Hitit mitolojisini merkez alır. İkinci dönemi, ilkinin daha değişik biçimler, nitelikler gösteren uzantısı kabul eder. Bu dönemin efsanelerinin çoğunlukla Yunan-Roma dilinde yazılmış eserler, belgeler aracılığıyla bilindiğini açıklar, Avrupa’nın Yunan mitolojisi saydığı verimlerin Anadolu kaynaklı olduğu görüşünü yineler. Anadolu insanının, Eski Çağ’dan beri süregelen inançların güdümünde olduğunu, bu çizginin hiç kopmadığını, dil ayrılığının efsaneleri başkalaştırmadığını ileri sürer. Ayrıca, Anadolu’da birçok uygarlık kurulmadığını, tek bir bütün olarak tarihte yer aldığını,

Anadolu'ya dışarıdan gelen unsurların Anadolu uygarlığına eklemlendiğini kaydeder. (Eyuboğlu, 1998: 48, 50 vd.)

Yunan–Roma etkisini, Anadolu efsanelerine yapılan makyajla özünden uzaklaşma olarak değerlendirir. Efsanelerin yiğitlik özlerinin bozularak, Zeus ve diğer tanrıların zorba, yasak ilişkiler kuran, ikiyüzlü, arabozucu nitelikler aldıklarını öne sürer. Mısır– Mezopotamya etkisini de zararlı olarak değerlendirir. Gılgamış destanının Hititçe çevirisine temas eder; Anadolu'da Gılgamış, Enkidu gibi dev efsane kişileri olmadığını, kanatlı varlıkların, insan–hayvan karması yaratıkların Mitanniler vasıtasıyla Mısır–Mezopotamya'dan geldiğini, bunların Anadolu efsanelerinin gerçekliğe bağlı özünü bozduğunu ileri sürer. (Eyuboğlu, 1998: 73, 90)

Anadolu mitolojisini “bozan” asıl etken olarak ise tek tanrıcılığı hedef alır. Çok tanrılı Anadolu insanının kendi yarattığı mitlerden koparak tek tanrıcılığa geçişini, somuttan soyuta, fizik dünyadan fizik ötesi dünyaya, gerçeklikten düşselliğe kayma olarak görür ve bunun, bünyesine zarar verdiğini, gerilemesine sebep olduğunu ileri sürer. Tek tanrılı dinlerin, Anadolu insanının yaşam gerçeğine aykırı olduğunu, onu, yaşadığı dünyaya yabancılaştırdığını savunur. Anadolu'da deney bilimlerinin ötelenmesini de tek tanrıcılığa bağlar. Eyuboğlu, bilimle inanç arasında kesin sınırlar koyarak ve inancı bütünüyle efsaneye indirgeyerek, uygarlaşma yolunda geçilen aşamaların ilki sayılan mit (bilim öncesi) aşamasının, son aşama olan deneysellik (August Comte'un üç durum yasası) aşamasında sürdürülmesini kabul edilemez bulur. Ona göre tanrıya ve öteki dünyaya inanan, dua eden insanların varlığı efsane anlayışının sürdüğünün göstergesidir. Bilimin henüz çözümleyemediği “yaratma” sorunu da aşıldığı zaman, yaratma olgusunu tanrıya bağlayan “efsane”nin de sonunun geleceğine olan inancı tamdır. (Eyuboğlu, 1998: 44, 94-99)

Eyuboğlu, efsane dediği inanç alanına kapıları kapattıktan sonra, “efsaneler ülkesi” diye yüceltiği Anadolu'nun üstünlüğünü kanıtlamaya girişir. Anadolu İlk Çağ'ının efsanelerini büyük bir uygarlığın ürünü olmak, insanlığın geçmişteki başarılarını ortaya koymak bakımından deneysel bilimler kadar önemli bulur.

“İnsanın yaratıcı yanını toplumun bütünlüğünde yoğunlaştıran, toplumun belleğinden, bilincinden çıkmış gibi gösteren en büyük başarı alanı, en güçlü yaratma ortamı bugün söylene dediğimiz doğa üstü olayların fıskırdığı kaynaktır. Bu kaynak insan gücünün en büyük başarısıdır, uygarlığın başlangıcıdır, yaratıcı düşüncenin ilk eyleme geçişidir. Bu alana giren varlıkları, uygarlık ürünlerini küçümsemek, önemsiz saymak insanlık tarihinin büyük bir bölümünü, uygarlığın en geniş, eski kesimini geçersiz saymaktır. Mitolojisi olmayan bir ulus uygar değildir, yaratıcı yeteneği gelişmemiştir.” (Eyuboğlu, 1998: 46)

Sonuç

Türk edebiyatı farklı mitolojik yönelimlerin etkisindedir. Mitoloji, bir edebiyatın esas karakterini şekillendiren unsurdur. Bu yüzden Türk edebiyatı, mitoloji tartışmalarına sahne olmuş, belli kırılmalara yol açmıştır. Divan şiirinin İran mitolojisine dayanmasına karşılık modern Türk edebiyatı bu kanalı kapatmış, Türk mitolojisine ve Batı mitolojisine açılmıştır. Tanzimat'tan itibaren Batı tesirinde gelişen Türk edebiyatının ilham alanları 1980'den sonra çeşitlense de, başlangıçta Yunan/Batı mitolojisine eklemlenmiştir.

Tanzimat döneminden itibaren mitolojiyle ilgili kitaplar yazılmıştır. Şmeseddin Sami'nin *Esâtir*, Nabizade Nâzım'ın *Esâtir*, Mehmet Tefvik Paşa'nın *Esâtir-i Yunaniyan* gibi eserleri geniş yankı uyandırmıştır.

Türk edebiyatı, Şinasi'nin “su kızı” imgesiyle Yunan mitolojisine açılır. Ahmet Mithat *Taaffüf* romanında Venüs-Minerva (Afrodit-Athena) karşılaştırması yapar, *Ahmed Metin ve Şirzad* romanında mitoloji görüşünü ortaya koyar; mitolojiyi, başlı başına geniş bir ilim oluşturan rivayetler olarak tanımlar.

Direktör Âli Bey'in *Seyyareler* adlı mitolojik hicviyesi dikkat çeker. Eserlerinde mitolojiye geniş yer veren isimlerin başında ise Abdülhak Hâmit gelir. Gerek oyunlarında gerekse şiirlerinde Doğu ve Batı mitolojisinden etkiler görülür, Roma mitolojisindeki figürleri, Divan şiirindeki karşılıklarıyla bir arada kullandığı görülür. Mitolojik göndermeler ve benzetmelerin yanı sıra, *Sardanapal* piyesinde mitolojik bir konuyu işler.

Türk edebiyatını yeni bir kaynağa bağlama arayışlarında gözlerin eski Yunan klasiklerine çevrilmesi, klasikler tartışmasına yol açmıştır. Ahmet Mithat Efendi Avrupa edebiyatında mitolojinin yaygınlığını ve önemini vurgular. Bizim edebiyatımız için de geliştirici bir etmen olacağını öngörür. Klasik bir

edebiyatımızın oluşması için klasiklerin taklidini gerekli görür. Cenap Şehabettin'e göre ise Türk edebiyatı Fransız edebiyatının geçtiği merhalelerden geçmek zorunda değildir ve klasikler kendi çağı içinde değerli ve anlamlıdır.

Mitoloji yöneliminin en önemli merhalelerinden biri, Yahya Kemal ve Yakup Kadri'nin Nev-Yunanilik oluşumudur. Yahya Kemal'in şiirini kuracağı temel arayışında geçirdiği bir aşama olan ve "Biblos Kadınları", "Sicilya Kızları", "Bergama Heykeltraşları" şiirlerinde yansımasını bulan Havza Edebiyatı fikri, mitolojiye ilgi duyan Yakup Kadri'yi de bu oluşumun içine çeker. Coşkun bir atılımla eski Yunan kaynağına dönen Yahya Kemal'in, görüşlerini tesviyesinde dönemin siyasal konjonktürü de etkili olmuştur. Kötümser yapıdaki Yakup Kadri, aradığı mutluluğu, tanrılarla insanların bir arada yaşadığı, insanların dünyaya bağlı olduğu, insan vücudunun estetik bir değer taşıdığı pagan dünyasında bulur ve o Altın Çağ'a özlem duyar. "Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak Gözlü Genç Kız" başlıklı mensuresinde eski Yunan hayatını coşkun bir dille sergiler. Mitoloji, romanlarına bir üslup özelliği olarak yansır. Yahya Kemal ve Yakup Kadri, Havza Edebiyatı tasarımlarına taraftar bulamazlar. Ömer Seyfettin'in "Boykotaj Düşmanı" hikâyesi, onlara yöneltilen en ağır eleştiridir.

Mitolojiyi sanatının temel bileşeni yapan Salih Zeki Aktay, bütün eski kavimlerin mitolojisi olmakla birlikte, tam bir bütünlüğe, yüksek bir kültür düzeyine ulaşmanın yalnızca Yunan mitolojisi olduğunu vurgular. Şiirini bütünüyle Yunan mitolojisine bağlamıştır. Fakat şiir gücünün zayıflığı mitolojinin Türk edebiyatında yer etmesinin önüne geçmiştir. Ayrıca milli olmamakla itham edilmiştir.

Mavi Anadoluçuluk akımının öncüsü, antik kültürün Türk edebiyatına yerleşmesinde önemli bir işlev yüklenen Halikarnas Balıkcısı'dır. Onun mitoloji evreninin odağında ana tanrıça kültürünün süreği olan Artemis ve coşkunluğun simgesi olan şarap tanrısı Dionysos vardır. Yunan mucizesi deyimine karşı çıkan Halikarnas Balıkcısı, bilim, kültür ve sanatın esas kaynağının Anadolu olduğunu, Anadolu'ya göçen Türklerin, Anadolu'nun misafirlerinden yalnızca birisi olduğunu, Anadolu halklarıyla ve kültürleriyle kaynaştıklarını, bugünkü toplumun, Hititlere, Lidyalılara, Frigyalılara dayandığını ileri sürer. Ege bölgesinin efsanelerini, arkeolojik birikimini değerlendirir. Homeros'un Anadolu olduğunu belirtir. Mitolojinin bütünlüklü bir yapı sergilediğine, hepsinin kökeninin, ana tanrıça kültürünün merkezi olduğunu ileri sürdüğü Anadolu'ya dayandığına vurgu yapar. Mitlere akılcı yorumlar getirir. Fakat kuramının bilimselliği zayıftır.

Mavi Anadolu akımının ikinci adı Azra Erhat'tır. *Ecce Homo (İşte İnsan)*'da insan anlayışını Homeros'la temellendirir. Tek tanrılı dinlere zemin hazırlayan, insanı ruh ve beden olarak bölen Platon'u ve Hıristiyanlığı, insanı doğal yapısından uzaklaştırarak mutsuz kılmakla itham eder.

Sabahattin Eyuboğlu, Mavi Anadolu hareketinde Divan şiirine de yer açmasıyla önem taşır. *İlyada'yı*, anlayışlarının merkezine koyar.

İsmet Zeki Eyuboğlu, Anadolu mitolojisi üst başlığıyla Anadolu efsanelerini Hititliler ekseninde sınıflandırır, Anadolu efsaneleri üzerindeki Mısır-Mezopotamya, Yunan mitolojilerinin ve tek tanrılı dinlerin bozucu etkilerine değinir. Anadolu uygarlıkları kavramına karşı çıkararak, coğrafya temelinde tek bir Anadolu uygarlığı olduğunu, Anadolu insanının Eski Çağ'dan beri aynı inanç çizgisinde olduğunu, dil ayrılığının efsaneleri ayırtmadığını öne sürer. Anadolu efsanelerini, büyük bir uygarlığın ürünü olmak bakımından yüceltir.

Mavi Anadoluçuluk düşüncesinin etkileri geniş olmuştur. Fakat Mavi Anadolu hareketi, Anadolu'nun kültürel haritasını çıkarırken Selçuklu-Osmanlı dönemini atlaması, savlarının bilimsel yönden doğrulanamazlığı, ideolojik amaç taşınması gibi yönlerden eleştirilir.

Akılcılığa dayanan hümanizma, uygarlaşmanın anahtarı olarak görülmüştür. Eski Yunan'ı bütünüyle yansıtan *İlyada* ve *Odysseia*, Yunan mitolojisinin esas kaynağıdır. Avrupa'da aydınlanma düşüncesi, temellerini Yunan antikitesinden almıştır. Türk aydınlanmasının yolunun da eski Yunan medeniyetine eklenmekle mümkün olacağı öngörülür.

Anadolu'nun antik kökenlerine uzanarak bilimsel, düşünsel, kültürel, efsanevi birikimini ele alan Mavi Anadoluçular "Anadolu mitolojisi" kavramına tam bir çerçeve çizmemişlerdir. Bugünkü Yunanlıların, Anadolu İyonyalarına dayanıp dayanmadığı konusunda fikir birliği içinde değildirlere. Azra Erhat, Halikarnas Balıkcısı'nın tersine, İyonyalıların bugünkü Yunanlılar olduğunu kabul eder ve "Yunan mucizesi" deyimini yerinde bulur. Çünkü Egeli İyonyalıların (Yunanlılar), çoğunu Mezopotamya, Mısır,

Fenike medeniyetlerinden aldıkları “bilgi”yi “başka türlü” kullanarak bilim haline getirdiklerini ileri sürer, savını, Fenikelilerden aldıkları yazıyla ölümsüz Homeros destanlarını ortaya koymalarıyla açıklar.

Halikarnas Balıkcısı, Yunan’a mal edilen Ege medeniyetini Anadolu’ya transfer ederken dil konusuna, kültürel sürekliliğin dilsel temellerine değinmez. Türklerin birkaç milyon olarak Anadolu’ya geldiğini ve nüfusu yirmi bir milyon olan Anadolu halklarıyla karışarak bu potada eridiklerini iddia eder. Fakat dillerinin aynı kalmasına bir açıklama getirmez.

Çok yazan Halikarnas Balıkcısı, kaçınılmaz olarak bilgi hatalarına düşer. Olaylar ve olgular arasında kurduğu bağlar çoğunlukla gevşektir. Yazarın, kültürlerarası etkileşim konusunda daima Anadolu’yu merkeze alması, savları üzerinde her zaman bir doğrulama ihtiyacı hissettirir. Bu bağlamda, Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinin önceliğinden bile şüphe duyduğu söylenmelidir. Balıkcı varsayımının temellerini ortaya koyma, bağlantı noktasını belirleme, verileri irdeleme, kanıtları ortaya koyma yoluna gitmeden genellemelere ulaşır. Söz gelimi, Havva’nın, Anadolu’dan Filistin’e götürülen ana tanrıçanın yeni adı olduğunu söyler. Çıkış noktasının ses benzerliği olduğu anlaşılır. İddiası, Adem’i ilk insan olarak alan bir kuram karşısında kolayca ötelenebilecek zayıflıktadır.

İlk çağla son çağın iki ucunu birleştirme gayreti, Balıkcı’yı olaylar ve olgular arasında dolaysız bağlar kurmaya iter. Etimolojik yöntemle, çok ayrı diller, onun kaleminde bir çırpıda etkileşime girer. Fakat bunların bilimsel açıklamalarının verilmemesi, kuramı sekteye uğratar. Leto ile Lat arasındaki ses benzerliği, Lat’ın Kâbe’ye Anadolu’dan gittiğinin ispatı için yeterlidir. Menat’ın Dionysos’un kadın müritleri olan Maenad’lardan; Hubel/Kubel putunun ve kible kelimesinin Kybele’den geldiği; Anadolu ana tanrıçasının adlarından biri olan Yazılıkaya’daki Hepa’nın, ses değişmesiyle Filistin’de Havva’ya dönüştüğü ve orada (Yurselim), Adamos adlı bir yarı tanrıyla evlendirildiği iddiası da aynı kesinlikle dikkatlere sunulur. Kâbe’deki taş ve ağaçtan yapılan dişi tanrıça putlarını kıran Halid bin Velid’in, içlerinden, şeytanın, çıplak bir kadın olarak kaçtığını gördüğü bilgisi de böyledir. Yazarın imgeleminde evvel zamanda Bakkhalar’ın giydiği nebris ile ahir zamanda dervişlerin giydiği post birdir. Ahiliğin kökeninin eski “phyle”ler (arkadaşlıklar) ve “phratia”lar (kardeşlikler) olduğu da iddiaları arasındadır.

Anadolu’yu bütün dönemleriyle bir bütün halinde değerlendirme hedefine yönelen Mavi Anadolucular’ın bu süreçte Osmanlı dönemini atlamış olması, kuramlarında bıraktıkları en büyük boşluktur.

Halikarnas Balıkcısı’nın Yunan adı verilen medeniyetin kökeninin Anadolu olduğu söyleminin, Yunanlıların “ana yurt” savlarını giderecek bir doğrultuda yürütülmesi, bunun da dil temeline dayanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Adıvar, A. Adnan (2000), *Osmanlı Türklerinde İlim*, 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akı, Niyazi (2001), *Yakup Kadri Karaosmanoğlu (İnsan-Eser-Fikir-Üslûp)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktay, Salih Zeki ([1948]), *Faydalı Kitap Sayı 14: Mitoloji*, İstanbul: Varoğlu-Ülkü Yayınevleri.
- Anday, Melih Cevdet (1974), *Yeni Tanrılar*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Andı, M. Fatih (1995), *Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Ayvazoğlu, Beşir (1995), *Eve Dönen Adam*, İstanbul, Ötügen Neşriyat.
- Batu, Selahattin (Aralık 1955), “Elgin Mermerleri”, *Yücel*, Sayı: 2, s. 77-78.
- Baudouin, Charles (Ocak 1950), “Hümanzima Üzerine”, *Çev*: F. Ocaktan, *Yücel*, Yeni Seri Cilt: 1, S: 1, s. 17.
- Beyatlı, Yahya Kemal (1971), “Bir Kitâb-ı Esâtîr”, *Edebiyâta Dair*, İstanbul: Yahyâ Kemal Enstitüsü Yayınları, s. 172-174.
- Burian, Orhan (2004), *Denemeler Eleştiriler*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Burian, Orhan (Nisan 1940), “Humanisma ve Biz I”, *Yücel*, Yıl: 6, Cilt: 11, Sayı: 62, s. 71-72.
- Burian, Orhan (Mayıs 1940), “Humanisma ve Biz II”, *Yücel*, Yıl: 6, Cilt: 11, Sayı: 63, s. 121-122.
- Burian, Orhan (Haziran 1940), “Humanisma ve Biz III”, *Yücel*, Yıl: 6, Cilt: 11, Sayı: 64, s. 171-173.
- Demirci, Neşe (Bahar 2011), “Mitoloji ve Şiir’in İzinde Ahmet Midhat Efendi’nin Mitolojiye Dair Görüşleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S: 29, s. 103-120.

- Doğan, Mehmet Can (2013a), “10: Modern Türk Edebiyatında Mitoloji”, *Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları*, 2. Basım, Eskişehir: AÖF Yayınları, s. 216-244.
- Doğan, Mehmet Can (2013b), *Hümanist Bir Kültür Projesi: İnsan Dergisi*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Enginün, İnci (1999), *Mukayeseli Edebiyat*, 2. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İnci (Haziran 2010), “Ahmet Midhat Efendi’nin Mitoloji Görüşleri”, *Türk Edebiyatı*, S: 440, s. 11-14.
- Erhat, Azra (1969), *Ecce Homo – İşte İnsan*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erhat, Azra (1976), *Homeros*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Erhat, Azra (Ağustos 1980), “Halikarnas Balıkçısı’nda Sözlü Gelenek, Yazılı Gelenek”, *Türk Dili*, S: 344, s. 275-282.
- Ertop, Konur (1966), “Sanatımızda Bereketli Bir Kaynak: Mitologya”, *Memet Fuat’ın Seçtikleri – Türk Edebiyatı 1966*, İstanbul: de Yayınevi, s. 80-84.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki (1998), *Anadolu Üçlemesi 2: Anadolu Mitolojisi*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Eyuboğlu, Sabahattin (1999), *Mavi ve Kara*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökalp, Ziya (1981), “Tevfik Fikret ve Rönesans”, *Makaleler V*, Haz: Rıza Kardaş, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 173-177.
- Gökalp, Ziya (1990), *Türkçülüğün Esasları*, Haz: Mehmet Kaplan, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- [Gökalp, Ziya] (1999), “Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler”, *Genç Kalemler Dergisi*, Hazırlayanlar: İsmail Parlatur, Nurullah Çetin, İstanbul: TDK Yayınları, s. 236-239.
- Halikarnas Balıkçısı (Haziran 1971), “Halikarnas Balıkçısı’yla Bir Konuşma”, Konuşan: Neymar Karahan, *Yeditepe*, Yıl: 22, S: 182 (378), s. 7.
- Halikarnas Balıkçısı (1985), *Merhaba Anadolu*, 3. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkçısı (1993), *Düşün Yazıları*, 4. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkçısı (1994), *Hey Koca Yurt*, 5. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkçısı (1995), *Anadolu Tanrıları*, 7. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkçısı (1996), *Sonsuzluk Sessiz Büyüür*, 3. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkçısı (1998), *Anadolu Efsaneleri*, 9. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkçısı (2002), *Anadolu’nun Sesi*, 6. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kaplan, Mehmet (1997), *Şiir Tablilleri 1 (Tanzimat’tan Cumhuriyet’e)*, 14. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1999), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, 5. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Ramazan (1998), *Klasikler Tartışması (Başlangıç Dönemi)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Nâbizâde Nâzım (1961), “Esâtir”, *Hikâyeler – Külliyyât II*, Baskıyı Hazırlayan: Aziz Behiç Serengil, Ankara: Dün – Bugün Yayınevi, s. 237-250.
- Okay, Orhan (1975), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını – Baylan Matbaası.
- Oktay, Ahmet (1993), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1950)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ömer Seyfettin (2001a), *Bütün Eserleri Makaleler I*, Hazırlayan: Hülya Argunşah, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ömer Seyfettin (2001b), *Bütün Eserleri: Makaleler 2, Tercüme*, Hazırlayan: Hülya Argunşah, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özdenoğlu, Şinasi (Ekim 1945), “Hümanizmanın Gerçek Mânası”, *Yücel*, Yıl: 12, Cilt: 19, Sayı: 108, s. 40-45.
- Saba, Ziya Osman (1 Nisan 1939), “Son Eseri Münasebeti ile Şair Salih Zeki Aktay ve Türk şiirinde Elenizm Cereyanı”, *Varlık*, S: 138, s. 212-213.
- Şemseddin Sami (2004), *Esatir – Dünya Mitolojisinden Örnekler*, Hazırlayan: Cengiz Batuk, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tanju, Sadun (1983), *Yahya Kemal ve Halikarnas Balıkçısı*, İstanbul: Arpaz Matbaası.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1988), *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7. Basım, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2000), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 6. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2001), *Yahya Kemal*, İstanbul: YKY.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2002), *Edebiyat Dersleri*, Hazırlayan: Abdullah Uçman, İstanbul: YKY.

Tarakçı, Celal (1994), *Muallim Nâcî Efendi ve Eserlerinden Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Toker, Şevket (1982), "Edebiyatımızda Nev-Yunânîlik Akımı", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi*, S: 1, İzmir, s. 135-163.

Toker, Şevket (1991), "Tanzimat'tan Nev-Yunânîlik Akımına Kadar Eski Yunan ve Latin'e Duyulan Övgü", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S: VI, İzmir, s. 35-45.

Tökin, Füzûzan Hüsrev (Mart 1950), "Yunan Kültürünün Kaynağı Anadolu'dur", *Yücel*, Yeni Seri, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 36-37.

Tökin, Füzûzan Hüsrev (Haziran 1950), "Bizde Hümanizma", *Yücel*, Yeni Seri, Cilt: 1, Sayı: 6, s. 43-44.

Yöntem, Ali Canip (2005), *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Konya: Tablet Yayınları.

Yücel, Hasan Âli (2008), *Edebiyat Tarihimizden*, 2. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yücel, Hasan Âli (19 Mart 1945), "[Sunuş]", *Tercüme*, C: 5, S: 29-30, s. I-IV.

Yücel, (Mart 1940), "Müşterek Yazımız", *Yücel*, Yıl: 6, Cilt: 11, Sayı: 61, s. 6-7.

Yüksel, Süheylâ (2012), *Türk Edebiyatında Yunan Antikitesi*, 2. Basım, Ankara: Asitan Kitap.